

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΤΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

**Στάσεις φοιτητών και εκπαιδευτικών απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και
Αφγανούς μετανάστες/πρόσφυγες σε σχέση με τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική
απόσταση**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΑΛΑΧΟΥΖΟΥ ΚΑΤΙΝΑ

(ΑΜ: 201502)

ΑΘΗΝΑ

ΙΟΥΝΙΟΣ 2017

Σημείωμα του Συγγραφέα

Το δοκίμιο αυτό αποτελεί διπλωματική εργασία που συντάχθηκε για το ΠΜΣ Σχολικής Ψυχολογίας του τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών και υποβλήθηκε τον Ιούνιο του 2017. Η συγγραφέας βεβαιώνει ότι το περιεχόμενο του παρόντος έργου είναι αποτέλεσμα προσωπικής εργασίας και ότι έχει γίνει η κατάλληλη αναφορά στην εργασία τρίτων, όπου κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο, σύμφωνα με τους κανόνες της ακαδημαϊκής δεοντολογίας.

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα εν μέσω οικονομικής κρίσης δέχθηκε ένα πρωτόγνωρο κύμα μεταναστών και προσφύγων εκ των οποίων ένα μεγάλο ποσοστό αφορά παιδιά σχολικής και εφηβικής ηλικίας, πολλά από τα οποία ήδη βρίσκονται στις αίθουσες των ελληνικών σχολείων. Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν η διερεύνηση των στάσεων των Ελλήνων φοιτητών παιδαγωγικών σχολών και των Ελλήνων εν ενεργεία εκπαιδευτικών σχετικά με τις σύγχρονες ροές Σύριων, Αφγανών, Ιρακινών μεταναστών/προσφύγων σε σχέση με την κοινωνική απόσταση και τον εθνοκεντρισμό. Το δείγμα αποτελούσαν 92 φοιτητές παιδαγωγικών σχολών και 80 εκπαιδευτικοί υπηρετούντες σε δημόσια σχολεία της Α' βαθμίας και της Β' βαθμίας εκπαίδευσης του νομού Αττικής. Χορηγήθηκε το ερωτηματολόγιο «Προσωπικότητας και Στάσεων» των Neumann & Sram το οποίο προσαρμόστηκε στα ελληνικά μέσω της μεθόδου της διπλής μετάφρασης. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι στάσεις απέναντι στους μετανάστες/πρόσφυγες παρουσιάζουν υψηλή συνάφεια με τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση. Οι εκπαιδευτικοί τείνουν να έχουν πιο εθνοκεντρικές αντιλήψεις και μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες από ότι οι φοιτητές. Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι όσοι δηλώνουν βαθιά θρησκευόμενοι τείνουν να έχουν υψηλότερα επίπεδα εθνοκεντρισμού και μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες από εκείνους που δηλώνουν αδιάφοροι αναφορικά με τη σχέση τους προς τη θρησκεία ή άθεοι.

Λέξεις κλειδιά: Μετανάστες, Πρόσφυγες, Στάσεις, Εθνοκεντρισμός, Κοινωνική απόσταση

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Περιεχόμενα.....	4
Κατάλογος πινάκων.....	6
Πρόλογος.....	7
Μετανάστευση, Μετανάστες και Πρόσφυγες	9
Οι εξελίξεις στην Ευρώπη και την Ελλάδα.....	10
Στάσεις	11
Τριγωνική θεωρία της δομής του μίσους (Triangular theory of the structure of hate).	12
Στάσεις απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες	14
Παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες	15
Εθνοκεντρισμός.....	21
Ορισμός	21
Εθνοκεντρισμός vs Προκατάληψη, Πατριωτισμός, Εθνικισμός, Ρατσισμός.....	23
Οι έξι όψεις του εθνοκεντρισμού	24
Τι προκαλεί τον εθνοκεντρισμό;	26
Εθνοκεντρισμός – Στάσεις προς την εσω-ομάδα και την εξω-ομάδα.	30
Κοινωνική Απόσταση	33
Κλίμακα κοινωνικής απόστασης	33
Παράγοντες που επηρεάζουν την κοινωνική απόσταση.....	34
Στόχοι της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα	36
Μέθοδος	38
Συμμετέχοντες.....	38
Μέσα Συλλογής Δεδομένων	39
Διαδικασία Συλλογής Δεδομένων.....	42
Αποτελέσματα	43
Περιγραφικοί δείκτες για το συνολικό δείγμα	43
Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των συμμετεχόντων αναφορικά με τα ερωτήματα της κλίμακας Στάσεις προς τους μετανάστες.....	44
Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των συμμετεχόντων αναφορικά με τα ερωτήματα της κλίμακας του εθνοκεντρισμού	45
Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των συμμετεχόντων αναφορικά με τα ερωτήματα της κλίμακας της κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες.....	46

Ενδο-συνάφειες και δια-συνάφειες των διαστάσεων Στάσεις, Εθνοκεντρισμός και Κοινωνική Απόσταση.....	46
Δια-συνάφειες μεταξύ των διαστάσεων των Στάσεων με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση	48
Ανάλυση διακύμανσης (One- Way ANOVA) για συγκρίσεις ως προς την ιδιότητα των συμμετεχόντων (φοιτητές παιδαγωγικών σχολών και εκπαιδευτικοί).....	51
Σχέση της μεταβλητής του φύλου των συμμετεχόντων με τις τρεις διαστάσεις των στάσεων, τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση.....	53
Σχέση της μεταβλητής της θρησκευτικότητας των συμμετεχόντων με τις τρεις διαστάσεις των στάσεων, τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση	55
Συζήτηση	60
Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα	66
Βιβλιογραφία	68
Παράρτημα.....	78

Κατάλογος πινάκων

Πίνακας 1. Περιγραφικοί δείκτες.....	43
Πίνακας 2. Συνάφειες (Pearson r) μεταξύ των διαστάσεων των Στάσεων.....	47
Πίνακας 3. Συνάφειες (Pearson r) της διάστασης των Στάσεων Άρνηση της Εγγύτητας με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση.....	48
Πίνακας 4. Συνάφειες (Pearson r) της διάστασης των Στάσεων Εμπάθεια με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση.....	49
Πίνακας 5. Συνάφειες (Pearson r) της διάστασης των Στάσεων Δέσμευση με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση.....	50
Πίνακας 6. Μέσοι όροι των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς την ιδιότητα των συμμετεχόντων.....	52
Πίνακας 7. Μέσοι όροι των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς το φύλο των συμμετεχόντων.....	54
Πίνακας 8. Τακτικές τιμές των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς τη σχέση των συμμετεχόντων με τη θρησκεία.....	57
Πίνακας 9. Τακτικές τιμές των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς τη σχέση των συμμετεχόντων με τη θρησκεία.....	59

Πρόλογος

Δεν ήταν λίγες οι αντιδράσεις και οι εξάρσεις περιστατικών ρατσισμού και ξενοφοβίας από έλληνες γονείς (και όχι μόνο) σε σχολεία διαφόρων περιοχών της Ελλάδας με αφορμή την ένταξη προσφυγόπουλων στην ελληνική εκπαίδευση. Τα γεγονότα αυτά σε συνάρτηση με άλλα περιστατικά ρατσισμού με προβλημάτισαν προσωπικά για το πόσο έτοιμη είναι η ελληνική κοινωνία να υποδεχθεί και να εντάξει στους κόλπους της τα παιδιά των μεταναστών και προσφύγων τα οποία θα παραμείνουν στη χώρα μας. Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο στα πλαίσια εκπόνησης της διπλωματικής εργασίας επέλεξα να ασχοληθώ με τις στάσεις των ελλήνων φοιτητών και εκπαιδευτικών απέναντι στις σύγχρονες ροές μεταναστών και προσφύγων από χώρες όπως η Συρία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν.

Για την επιτυχή ολοκλήρωση αυτής της προσπάθειας είχα στο πλευρό μου αξιόλογα πρόσωπα από το ακαδημαϊκό, οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον τα οποία με στήριξαν, ο καθένας με το δικό του ξεχωριστό τρόπο, σε αυτή την προσπάθεια μου και θα ήθελα σε αυτό το σημείο να τους ευχαριστήσω ολόψυχα.

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επόπτρια μου αναπληρώτρια καθηγήτρια κοινωνικής ψυχολογίας κα Α. Γκαρή για την πολύτιμη καθοδήγηση και υποστήριξη της κατά τη διάρκεια εκπόνησης και συγγραφής της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Ιδιαίτερος ευχαριστώ θερμά το Χριστοδουλάκειο ίδρυμα- Οίκος Καλύμνιας σπουδαστριας και συγκεκριμένα την πρόεδρο του ιδρύματος κα Λ. Αλεξοπούλου για την εμπιστοσύνη που έδειξαν στο πρόσωπό μου χορηγώντας υποτροφία για τη συνολική φοίτηση μου στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Σχολικής Ψυχολογίας.

Ακόμη, οφείλω να ευχαριστήσω όλους τους φοιτητές και εκπαιδευτικούς που δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην παρούσα έρευνα και αφιέρωσαν ορισμένα λεπτά από τον πολύτιμο χρόνο τους συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα από την καρδιά μου την οικογένεια μου και συγκεκριμένα τους γονείς μου για την αγάπη και τη στήριξη τους όλα αυτά τα χρόνια, τη φίλη μου Βανέσσα η οποία παρά τα πολλαπλά χιλιόμετρα που μας χωρίζουν είναι πάντα εκεί στις καλές και στις δύσκολες στιγμές να με στηρίζει σε κάθε μου επιλογή. Νιώθω ευγνώμων και τυχερή που έχω στη ζωή μου άτομα τα οποία ομορφαίνουν την καθημερινότητα μου, με ανέχονται, πιστεύουν στις δυνατότητες μου και στηρίζουν την κάθε μου προσπάθεια.

Μετανάστευση, Μετανάστες και Πρόσφυγες

Η μετανάστευση αποτελεί παγκόσμιο, πολυδιάστατο φαινόμενο και συνιστά μια πολυσύνθετη πραγματικότητα. Η μετακίνηση πληθυσμών είναι ένα από τα παλαιότερα κοινωνικά φαινόμενα, τόσο παλαιό όσο και η ίδια ιστορία της ανθρωπότητας (Παυλόπουλος & Μπεζεβέγκης, 2008). Το φαινόμενο αυτό έχει μελετηθεί από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους ανάμεσα σε αυτούς και η επιστήμη της ψυχολογίας.

Παρά τη διάκριση των εννοιών *μετανάστης* και *πρόσφυγας*, τα τελευταία χρόνια τα όρια μεταξύ μεταναστών και προσφύγων τείνουν να γίνουν ασαφή (Παυλόπουλος, Ντάλλα & Μόττη-Στεφανίδη, 2015). Συγκεκριμένα, μετανάστης θεωρείται το άτομο που εγκαταλείπει οικειοθελώς τη χώρα του με σκοπό να εγκατασταθεί αλλού. Οι λόγοι για τους οποίους μεταναστεύει κάποιος μπορεί να είναι προσωπικοί, οικογενειακοί ή και οικονομικοί.

Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951, πρόσφυγας θεωρείται το άτομο που εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου δίωξης για λόγους φυλετικής προέλευσης, θρησκείας, εθνικότητας, κοινωνικής τάξης ή πολιτικών πεποιθήσεων βρίσκεται έξω από τη χώρα της ιθαγένειας του και αδυνατεί ή δεν επιθυμεί να επιστρέψει στη χώρα προέλευσης (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007). Αιτούντες άσυλο είναι άτομα που έχουν υποβάλει αίτηση ασύλου στη χώρα υποδοχής και αναμένουν έγκριση (Eurostat, 2017).

Η διάκριση ανάμεσα στους οικονομικούς μετανάστες και τους πολιτικούς πρόσφυγες είναι δύσκολη. Αυτό διότι πίσω από οικονομικά αίτια ενδέχεται να υπάρχουν φυλετικοί, θρησκευτικοί ή πολιτικοί λόγοι (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007).

Οι εξελίξεις στην Ευρώπη και την Ελλάδα

Προηγμένες χώρες της Ευρώπης τα τελευταία χρόνια αποτελούν πόλο έλξης μεταναστών και προσφύγων. Η πολιτική αστάθεια και οι πολεμικές επιχειρήσεις σε χώρες της Ασίας και της Αφρικής προκάλεσαν ένα μεγάλο κύμα μεταναστών και προσφύγων που απέκτησε ανεξέλεγκτες διαστάσεις (Coleman, 2015). Περισσότεροι από 790.000 πρόσφυγες και μετανάστες κατέφθασαν στην Ευρώπη μέσω της θάλασσας το 2015, 362.753 το 2016 και 55,374 σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του Ο.Η.Ε για τους Πρόσφυγες. Σύμφωνα με τη Eurostat (2017), το 2016 το 27,8% του συνόλου των αιτούντων για πρώτη φορά άσυλο στην Ευρώπη ήταν Σύριοι, το 15% Αφγανοί, το 11% Ιρακινοί και το 4% Πακιστανοί. Στην Ελλάδα και την Ιταλία σημειώθηκε αύξηση στον αριθμό των αιτούντων πρώτη φορά άσυλο, αριθμός ο οποίος στην Ελλάδα ξεπέρασε το τετραπλάσιο σε σύγκριση με προηγούμενα έτη (Eurostat, 2017).

Ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, η πολιτική αστάθεια και οι πολεμικές επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ ανάγκασε εκατομμύρια ανθρώπους να εγκαταλείψουν τη χώρα τους και να αναζητήσουν προστασία σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ανάμεσα σε αυτές και η Ελλάδα. Η Ελλάδα λόγω της γεωγραφικής της θέσης αποτελεί σταυροδρόμι ανάμεσα σε δυο ηπείρους και λειτουργεί για αρκετό αριθμό μεταναστών και προσφύγων ως γέφυρα- είσοδος προς άλλες (πιο ανεπτυγμένες) χώρες της Ευρώπης. Εν μέσω οικονομικής κρίσης η χώρα δέχθηκε ένα πρωτόγνωρο κύμα μετανάστευσης και κλήθηκε να διαχειριστεί τη μεγαλύτερη μεταναστευτική κρίση των τελευταίων δεκαετιών.

Στάσεις

Η μελέτη της διαμόρφωσης και της αλλαγής των στάσεων αποτελεί σημαντικό κομμάτι των κοινωνικών επιστημών και έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές δεδομένου ότι οι στάσεις σχετίζονται άμεσα με τη συμπεριφορά ενός ατόμου.

Έχουν δοθεί ποικίλοι ορισμοί για την έννοια «στάση». Πιο, συγκεκριμένα, ο Thurstone όρισε την έννοια στάση ως το συναίσθημα υπερ ή κατά ενός ψυχολογικού αντικειμένου (1931 σ.261 όπως αναφέρεται στο Hogg & Vaughan 2010). Με άλλα λόγια, σύμφωνα με το μονοδιάστατο μοντέλο του Thurstone στάση είναι ο βαθμός θετικού ή αρνητικού συναισθήματος προς ένα αντικείμενο.

Αργότερα, ο Allport (1956, όπως αναφέρεται στο Hogg & Vaughan, 2010) όρισε την στάση ως τη «νοερή και νευρική κατάσταση ετοιμότητας οργανωμένη με βάση εμπειρίες, ώστε να κατευθύνει και να επηρεάζει δυναμικά τις αντιδράσεις του ατόμου προς αντικείμενα και συνθήκες με τις οποίες σχετίζεται». Ουσιαστικά, κατά τον ίδιο στάση είναι κάτι που έχουμε μέσα μας και επηρεάζει τις αποφάσεις μας σχετικά με το τι είναι επιθυμητό ή ανεπιθύμητο (Hogg & Vaughan, 2010). Για παράδειγμα, εάν πιστεύω ότι οι Άγγλοι είναι αντιπαθείς και συναντήσω κάποιον Άγγλο θα πρέπει και η συμπεριφορά μου να είναι ανάλογη με την πρόθεση.

Περνώντας σε ένα τρισδιάστατο μοντέλο στάσεων τη δεκαετία του 1960, κοινωνικοί επιστήμονες θεώρησαν ότι οι στάσεις αποτελούνται από τρία στοιχεία: το γνωστικό, το συναισθηματικό κομμάτι και τη συμπεριφορά. Συγκεκριμένα, οι Roseberg & Hovland (1960, όπως αναφέρεται στο Hogg & Vaughan, 2010) θεώρησαν ότι οι στάσεις δεν είναι απευθείας παρατηρήσιμες ή μετρίσιμες αλλά γίνονται αντιληπτές από τον τρόπο που τα άτομα αντιδρούν σε συγκεκριμένα ερεθίσματα. Ακόμη, σύμφωνα με

τον Rokeach (1968) στάση είναι το σύνολο οργανωμένων απόψεων προς διάφορες καταστάσεις ή αντικείμενα που προδιαθέτει το άτομο να ενεργήσει με ένα συγκεκριμένο τρόπο.

Σύμφωνα με τους Sherif & Sherif (1970) οι στάσεις είναι κατηγορίες που δημιουργεί ένα άτομο για να αξιολογήσει την περιοχή ενός ερεθίσματος και είναι σημαντικές από άποψη κινήτρων και συναισθημάτων για την ταυτότητα του ατόμου. Ουσιαστικά, θεωρεί ότι οι στάσεις μπορούν να καθορίσουν την εικόνα του εαυτού ενός ατόμου, ενώ πιστεύει κι εκείνος ότι οι στάσεις δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες αλλά έμμεσα. Σύμφωνα με τον Kroshnick (1989) οι στάσεις διακρίνονται σε περισσότερο και λιγότερο σημαντικές για το άτομο. Οι πρώτες θεωρούνται περισσότερο ανθεκτικές στην αλλαγή, είναι διαρκείς και περισσότερο προσιτές στην μνήμη του ατόμου.

Σήμερα, οι ερευνητές των στάσεων θεωρούν την στάση ως μια εννοιολογική κατάσταση η οποία παρόλο που δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμη, προηγείται της συμπεριφοράς και καθοδηγεί τις επιλογές και τις αποφάσεις μας για δράση (Hogg & Vaughan, 2010). Η σύγχρονη κοινωνική ψυχολογία καταλήγει στο ότι η έννοια στάση δηλώνει ένα διαρκές σύστημα με γνωστικό και συναισθηματικό στοιχείο και με κάποια τάση προς έκφραση συμπεριφοράς.

Τριγωνική θεωρία της δομής του μίσους (Triangular theory of the structure of hate).

Είναι αναγκαίο σε αυτό το σημείο να αναφερθούμε στην Τριγωνική θεωρία της δομής του μίσους, θεωρία στην οποία βασίζεται μια από τις κλίμακες του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε γι αυτή την έρευνα (Βλ. Μέθοδο).

Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή το μίσος περικλείει τρεις διαστάσεις, οι οποίες αποκομίζονται από την εμπειρία του κάθε ατόμου. Η πρώτη διάσταση συνιστά την *άρνηση της εγγύτητας* (Negation of Intimacy), και εμπεριέχει συναισθήματα αποστροφής και απέχθειας (Sternberg & Sternberg, 2012). Με άλλα λόγια, το άτομο αποφεύγει το αντικείμενο του μίσους γιατί είτε τα ίδια τα χαρακτηριστικά του αντικειμένου προκαλούν στο άτομο συναισθήματα αποστροφής είτε υπάρχει προπαγάνδα που διάκειται αρνητικά προς αυτό.

Η δεύτερη διάσταση είναι η *εμπάθεια* (Passion), η οποία συνήθως εμπεριέχει θυμό και άγχος. Το άτομο νιώθει έντονο θυμό ή άγχος ως αντίδραση σε μια απειλή (Sternberg & Sternberg, 2012). Ο θυμός δηλαδή προκύπτει ως αντίδραση στην παραβίαση της προσωπικής αυτονομίας ή των ατομικών δικαιωμάτων και συνήθως οδηγεί στην προσέγγιση του αντικειμένου.

Η τρίτη διάσταση αφορά την *δέσμευση* (Commitment), και εμπεριέχει υποτιμητικές σκέψεις και αίσθημα περιφρόνησης προς το αντικείμενο του μίσους. Τα άτομα που προσπαθούν να προκαλέσουν συναισθήματα μίσους στους άλλους προσπαθούν να αλλάξουν την αντίληψη των πιθανών δραστών του συνολικού πληθυσμού μέσα από ένα είδος διδακτικού και εκπαιδευτικού προγράμματος, έτσι ώστε και τα άτομα αυτά να αντιληφθούν την μισητή ομάδα με υποτιμητικό τρόπο (Sternberg & Sternberg, 2012).

Η θεωρία διακρίνει το τρίγωνο του συναισθήματος από το τρίγωνο της πράξης. Το τρίγωνο του συναισθήματος αντιπροσωπεύει τα συναισθήματα ενός ατόμου, ενώ το τρίγωνο της πράξης το μετασχηματισμό των συναισθημάτων αυτών σε πράξεις. Μάλιστα, η σύνδεση αυτών των δύο δεν είναι απαραίτητα υψηλή (Sternberg & Sternberg, 2012). Με άλλα λόγια, τα συναισθήματα μπορεί να μην οδηγήσουν καθόλου

σε πράξεις. Άλλωστε, και οι ερμηνείες των συναισθημάτων που υπάρχουν σε συγκεκριμένες πράξεις μπορεί να διαφέρουν σημαντικά.

Στάσεις απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες

Η διεθνής έρευνα έχει σημειώσει σημαντική διακύμανση των στάσεων των γηγενών ατόμων μιας χώρας προς τους μετανάστες, των απόψεων σχετικά με τη μετανάστευση και την αποδοχή της πολύ-πολιτισμικότητας. Εντούτοις, οι έρευνες που μελετούν τις στάσεις των γηγενών προς τους πρόσφυγες και τους αιτούντες άσυλο είναι ελάχιστες (Bansak, Hainmueller & Hangartner, 2016).

Οι στάσεις απέναντι στην μετανάστευση και τους μετανάστες φαίνεται να διαφέρει από χώρα σε χώρα (Meuleman, Davidov & Billiet, 2009). Ειδικότερα το 16% των Καναδών θεωρούν ότι οι μετανάστες καλύπτουν τις θέσεις εργασίας των γηγενών (Hiebert, 2003, όπως αναφέρεται στο Ward & Masgoret, 2006). Το 50% των Εσθονών, το 36% των Κυπρίων και το 21% των Τούρκων αντιτίθενται στην δημιουργία πολυπολιτισμικής κοινωνίας (Coenders, Lubbers & Scheepers, 2003). Ακόμη, το 92% των Βρετανών και το 44% των Δανών είναι υπέρ του επαναπατρισμού των εγκληματιών μεταναστών (Coenders, Lubbers & Scheepers, 2005).

Επίσης, η σχετική πλειοψηφία των Ελβετών θεωρεί ότι πρέπει να περιοριστεί ο αριθμός των μεταναστών που εισέρχονται στην χώρα (Ackermann & Freitag, 2015). Το 45% των Αυστραλών συμφωνούν με την άποψη ότι η πολυπολιτισμικότητα αποδυναμώνει το έθνος (Dunn, 2003, όπως αναφέρεται στο Ward & Masgoret, 2006). Τέλος, το 81% των Νέο Ζηλανδών πιστεύουν ότι οι μετανάστες έχουν συνεισφέρει

σημαντικά στη χώρα, ενώ το 26% συμφωνεί στην άποψη ότι η μετανάστευση αυξάνει την εγκληματικότητα (Ward & Masgoret, 2008).

Παράγοντες που επηρεάζουν τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία και εμπειρική έρευνα υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες που επηρεάζουν τις σχέσεις μεταξύ γηγενών και μεταναστών που συνυπάρχουν σε μια χώρα.

Οι κλασικές θεωρίες της κοινωνικής ψυχολογίας σχετικά με τις δι-ομαδικές σχέσεις δίνουν έμφαση στο ρόλο της απειλής και του ανταγωνισμού για να προβλέψουν στάσεις μεταξύ των ομάδων (Le Vine & Campbell, 1972, Tajfel & Turner 1979 όπως αναφέρεται στο Ward & Masgoret, 2006). Σύμφωνα με μια συνολική θεωρία της απειλής (Integrated Threat Theory) υπάρχουν τέσσερα θεμελιώδη είδη απειλών που μπορεί να οδηγήσουν σε αρνητικές στάσεις προς τους μετανάστες: η ρεαλιστική απειλή, η συμβολική απειλή, τα αρνητικά στερεότυπα και το άγχος (Ward & Masgoret, 2006). Μάλιστα, οι απειλές θα είναι πιο έκδηλες σε εκείνους που ταυτίζονται με την εσω-ομάδα τους (Χρυσόχου, 2011).

Ειδικότερα, η ρεαλιστική απειλή αφορά απειλές προς αυτή καθ' αυτή την ύπαρξη της εσω-ομάδας, στην πολιτική και οικονομική δύναμη της και στη φυσική ή υλική ευημερία του (Χρυσόχου, 2011). Με άλλα λόγια, η ρεαλιστική απειλή αναφέρεται στην άμεση, εμφανή απειλή που προκύπτει ως αποτέλεσμα των ελάχιστων πόρων κυρίως οικονομικών και λιγοστών θέσεων εργασίας. Δεν είναι λίγες οι φορές άλλωστε που οικονομικοί μετανάστες έχουν κατηγορηθεί ως υπαίτιοι κοινωνικών προβλημάτων όπως η ανεργία, η οικονομική απορρύθμιση και η εγκληματικότητα (Βεντούρα, 2004,

όπως αναφέρεται στο ΕΚΚΕ, 2009. Dancygier & Donnelly, 2013 Ward & Masgoret, 2008). Σύμφωνα με την έρευνα των Facchini & Mayda (2009) και των Hainmueller & Hopkins (2015) οι συμμετέχοντες με υψηλότερο μισθό φαίνεται να υποστηρίζουν λιγότερο την μετανάστευση σε σύγκριση με τους χαμηλόμισθους και ιδιαίτερα σε χώρες με μαζική ροή μεταναστών χαμηλών δεξιοτήτων. Από την άλλη μεριά οι Malhotra και συν. (2013) υποστηρίζουν ότι μεγάλη μερίδα των Αμερικανών δεν νιώθουν οικονομική απειλή από τους μετανάστες.

Η συμβολική απειλή αφορά διαφορές στις νόρμες, τις πεποιθήσεις και τις αξίες οι οποίες αποτελούν απειλή για την κοσμοθεωρία της ομάδας. Οι πολιτισμικές πλειοψηφίες ενδέχεται να νιώθουν ότι απειλούνται σε συμβολικό επίπεδο λόγω των αλλαγών που επιφέρουν οι πολυπολιτισμικές κοινωνίες στις κοσμοθεωρίες τους και στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους καθώς και λόγω της αβεβαιότητας που βιώνουν (Χρυσόχοου, 2011). Μάλιστα έρευνες υποστηρίζουν ότι η συμβολική απειλή που βιώνουν οι γηγενείς εξαιτίας της εισροής μεταναστών στη χώρα τους είναι αρκετά μεγαλύτερη από την οικονομική απειλή (Card και συν, 2011).

Πιο συγκεκριμένα, μετανάστες και πρόσφυγες όταν εισέρχονται σε μια χώρα φέρουν μαζί τους τις δικές τους αξίες, πολιτισμό, γλώσσα και θρησκεία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πολιτισμικής ανομοιογένειας γεγονός που προκαλεί στους γηγενείς μια αίσθηση απειλής που αφορά κυρίως τις πολιτισμικές αξίες της χώρας τους και την εθνική τους ταυτότητα. Ειδικότερα, η γλώσσα αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας. Αυτό έχει ως συνέπεια η είσοδος μεταναστών και προσφύγων που μιλούν διαφορετική γλώσσα να δημιουργεί στους γηγενείς αίσθηση απειλής για την εθνική τους γλώσσα (Hainmueller & Hopkins, 2015. Newman και συν, 2012).

Το ίδιο συμβαίνει και με την θρησκεία δεδομένου ότι οι μετανάστες και πρόσφυγες ενδέχεται να έχουν διαφορετική θρησκεία από τους γηγενείς με αποτέλεσμα οι τελευταίοι να αισθάνονται ότι απειλείται η θρησκεία τους. Μάλιστα, έχει βρεθεί ότι η θρησκευτικότητα συνδέεται σε μεγάλο βαθμό με τις αρνητικές στάσεις προς τους μετανάστες και την προκατάληψη (Bansak, Hainmueller & Hangartner, 2016. Safdar και συν, 2008). Συγκεκριμένα, τα άτομα που έχουν ισχυρές θρησκευτικές πεποιθήσεις ενδέχεται να βλέπουν τα μέλη των εξω-ομάδων που έχουν διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις ως κοινωνική και θρησκευτική απειλή.

Παρόλο που τα στερεότυπα σύμφωνα με τους Stephan et al. (1998, όπως αναφέρεται στο Ward & Masgoret, 2006) δεν εκλαμβάνονται ως απειλή, μπορούν να αποτελέσουν την βάση προσδοκιών σχετικά με την εξω-ομάδα και οδηγούν συχνά στην προκατάληψη. Μάλιστα, οι Hainmueller & Hangartner (2013), μελετώντας τις Ελβετικές εκλογές στις οποίες οι ντόπιοι ψήφισαν σε ποιους μετανάστες να δοθεί η υπηκοότητα, οι Ελβετοί ήταν περισσότερο πιθανό να απορρίψουν τους μετανάστες που προέρχονταν από Τουρκία και Γιουγκοσλαβία.

Οι Dalla και Motti-Stefanidi (2010, όπως αναφέρεται στο Παυλόπουλος και συν. 2015) στην έρευνα τους το δείγμα της οποίας ήταν Έλληνες φοιτητές βρήκαν ότι όσο περισσότερο ταυτίζεται κανείς με την εσω-ομάδα και όσο περισσότερο νιώθει ότι απειλείται τόσο πιο αρνητικές πολυπολιτισμικές στάσεις έχει και τόσο περισσότερο υποστηρίζει περιοριστικά μέτρα απέναντι στους μετανάστες.

Ακόμη, οι Stephan και συν. υποστηρίζουν το γεγονός ότι οι άνθρωποι αισθάνονται ότι απειλούνται σε σχέση με τη δι-ομαδική αλληλεπίδραση διότι φοβούνται μήπως απορριφθούν, ντροπιαστούν, χλευαστούν ή πέσουν θύματα εκμετάλλευσης από τα μέλη της εξω-ομάδας (Ward & Masgoret, 2006). Υπάρχουν μάλιστα πολλές έρευνες

που συνδέουν το άγχος των γηγενών με τις στάσεις αυτών προς τους μετανάστες και τη μετανάστευση γενικότερα (Gadarian & Albertson, 2013. Gadarian & Albertson, 2013. Brader και συν, 2008) .

Σύμφωνα με τη θεωρία της επαφής όπως περιέγραψε ο Allport (1954, όπως αναφέρεται στο Bizumic & Duckit 2012), η αλληλεπίδραση μεταξύ διαφορετικών ομάδων ευνοεί την κατανόηση, την ενσωμάτωση και τη δημιουργία θετικών σχέσεων μεταξύ τους. Αρκετές έρευνες υποστηρίζουν ότι η δι-ομαδική επαφή λειτουργεί θετικά ως προς την μείωση των προκαταλήψεων (Noll, Poppe & Verkuyten, 2010. Tropp & Pettigrew, 2005, 2006) Από την άλλη μεριά, υπάρχουν ερευνητές που υποστηρίζουν ότι η επαφή στο επίπεδο της ομάδας στην πραγματικότητα αυξάνει την ένταση μεταξύ των ομάδων και ότι είναι σημαντικό να λάβει κανείς υπόψη και την ποιότητα της επαφής η οποία μπορεί να είναι θετική ή αρνητική (Barlow et al., 2012. Finseraas & Kotsadam, 2017. Kentmen-Cin & Erisen, 2017. Klingeren et al., 2013)

Η κοινωνική απόσταση έχει συνδεθεί, επίσης, με τις στάσεις προς τους μετανάστες. Συγκεκριμένα, οι Kosic & Phalet (2006) στην έρευνα τους χρησιμοποιώντας την κλίμακα κοινωνικής απόστασης του Bogardus βρήκαν ότι οι περισσότεροι συμμετέχοντες δηλώνουν πρόθυμοι να αποκτήσουν ένα είδος επαφής με τους μετανάστες είτε αυτό είναι ως συνάδελφοι, ως γείτονες αλλά θα απέφευγαν να έχουν μια πιο στενή επαφή όπως είναι ο γάμος.

Πληθώρα ερευνών έχει δείξει ότι το μορφωτικό επίπεδο των γηγενών είναι ένας από τους ισχυρούς προβλεπτικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση στάσεων προς την μετανάστευση γενικότερα και τους μετανάστες ειδικότερα (Lancee, & Sarrasin, 2015. Schmuck & Matthes, 2015). Πιο συγκεκριμένα, έρευνες έχουν δείξει ότι άτομα με μεγαλύτερο επίπεδο μόρφωσης (απόφοιτοι πανεπιστημίου) παρουσιάζουν χαμηλά

επίπεδα εθνοκεντρισμού, δείχνουν μεγαλύτερη ανοχή στη διαφορετικότητα και είναι περισσότερο αισιόδοξοι σχετικά με τις οικονομικές συνέπειες της μετανάστευσης σε μια χώρα (Card και συν, 2012). Από την άλλη μεριά, όμως, έχει παρατηρηθεί ότι παρόλο που το μέσο μορφωτικό επίπεδο των δημοκρατικών χωρών έχει αυξηθεί τις τελευταίες δεκαετίες σε μεγάλο βαθμό, οι αντι-μεταναστευτικές πεποιθήσεις παραμένουν σε υψηλά επίπεδα.

Σημαντικό ρόλο στις στάσεις απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες παίζει και ο εθνοκεντρισμός. Εμπειρικές έρευνες έχουν συνδέσει τον εθνοκεντρισμό με τις αρνητικές στάσεις προς τους μετανάστες και με την προκατάληψη (Hainmueller & Hopkins, 2015. Valentino, Brader & Jardina, 2013). Σύμφωνα με τους Kam και Kinder (2007) τα εθνοκεντρικά άτομα χωρίζουν τον κόσμο σε εσω-ομάδα την οποία υποστηρίζουν, και σε ποικίλες εξω-ομάδες, τις οποίες θεωρούν απειλή για την εσω-ομάδα. Από την άλλη μεριά, έρευνες όπως εκείνη των Bizumic και συν. (2009, 2010) δείχνουν πως ο εθνοκεντρισμός δεν συνιστά απαραίτητα θετική στάση προς την εσω-ομάδα και αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα. Με άλλα λόγια, ένα άτομο με υψηλά επίπεδα εθνοκεντρισμού δεν σημαίνει απαραίτητα ότι έχει αρνητικές στάσεις απέναντι σε μέλη εξω-ομάδων όπως είναι οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

Αναφορικά με το φύλο, τα αποτελέσματα εμπειρικών ερευνών δεν είναι τόσο ξεκάθαρα. Ειδικότερα, στην έρευνα της η Mayda (2006) υποστηρίζει ότι οι γυναίκες έχουν πιο αρνητική στάση απέναντι στη μετανάστευση από ότι οι άντρες. Από την άλλη μεριά, οι Aalberg, Lyengar & Messing (2012) και οι Safdar et al. (2008) υποστηρίζουν ότι οι άντρες απαντούσαν με τέτοιο τρόπο που συνιστά προκατάληψη απέναντι σε μέλη πολιτισμικών εξω-ομάδων, ενώ οι γυναίκες φάνηκαν να υποστηρίζουν περισσότερο τα μέλη αυτά. Τέλος, οι Ward & Masgoret (2008) δεν

βρήκαν καμία διαφορά μεταξύ αντρών και γυναικών αναφορικά με τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες.

Πολλές έρευνες έχουν συσχετίσει την προσωπικότητα με τις στάσεις απέναντι σε μετανάστες. Τα αποτελέσματα σύγχρονων ερευνών έχουν δείξει ότι άτομα που είναι πιο ανοιχτά σε νέες εμπειρίες (Dinesen, Klemmensen, & Nørgaard, 2016) και με χαμηλότερα επίπεδα νευρωτισμού (Gallego & Pardos-Prado, 2014) δείχνουν θετικότερη στάση απέναντι στους μετανάστες. Από την άλλη, τα αποτελέσματα σχετικά με τον παράγοντα της ευσυνειδησίας είναι αντιφατικά. Κάποιοι ερευνητές υποστηρίζουν πως άτομα με υψηλά επίπεδα ευσυνειδησίας φάνηκε να έχουν αρνητική στάση προς τους μετανάστες χαμηλών δεξιοτήτων (Dinesen, Klemmensen & Nørgaard, 2016), ενώ οι Boldero και Whelan (2009) στην έρευνα τους βρήκαν το αντίθετο. Ακόμα πολλές έρευνες συνδέουν τις αρνητικές στάσεις προς τους μετανάστες με τον απολυταρχισμό και την αυταρχική προσωπικότητα (Basset, 2011).

Τέλος, οι πολιτικές πεποιθήσεις των ατόμων αποτελούν βασικό παράγοντα διαμόρφωσης των στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες. Άτομα με φιλελεύθερες πολιτικές απόψεις φαίνεται να έχουν πιο θετική στάση απέναντι στους μετανάστες σε σύγκριση με τα πιο συντηρητικά άτομα (Webster, Burns, Pickering & Saucier, 2014. Wood & Miller, 2016). Μάλιστα, οι υποστηρικτές δεξιών κομμάτων τάσσονται αρνητικά προς τους μετανάστες (Baur, Green & Helbling, 2016). Αλλωστε, την περίοδο της μεταναστευτικής κρίσης τα πολιτικά κόμματα της ακραίας δεξιάς παρουσίασαν αύξηση σε πολλές Ευρωπαϊκές χώρες (Schmuck & Matthes, 2015) ανάμεσα τους και η Ελλάδα.

Η προσωπικότητα και οι πολιτικές πεποιθήσεις ως παράγοντες διαμόρφωσης των στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες δεν θα μελετηθούν στην παρούσα εργασία.

Εθνοκεντρισμός

Ορισμός

Ο εθνοκεντρισμός αποτέλεσε θεμελιώδη έννοια στις κοινωνικές επιστήμες στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Παρόλο που ο όρος αυτός έχει χρησιμοποιηθεί και μελετηθεί από πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες, υπάρχει μικρή συμφωνία ως προς το τι είναι εθνοκεντρισμός (Bizumic & Duckitt, 2012). Θεωρητικοί και ερευνητές στην προσπάθεια τους να μελετήσουν και να ερμηνεύσουν την εν λόγω έννοια συχνά έχουν αναφερθεί σε αρκετά διαφορετικά φαινόμενα.

Η σύνθετη λέξη εθνοκεντρισμός συνίσταται από τις ελληνικές λέξεις έθνος και κέντρο. Σύμφωνα με τον ορισμό που δίνεται σε λεξικό ελληνικής γλώσσας «εθνοκεντρισμός ονομάζεται η αναγωγή των πάντων στο ίδιο έθνος. Η αξιολόγηση καταστάσεων και γεγονότων με βάση το έθνος κάποιου από κάποιον των κανόνων και των αξιών άλλου έθνους βάσει του δικού του έθνους» (Μπαμπινιώτης, 2009).

Εισηγητής της έννοιας του εθνοκεντρισμού θεωρείται ο αμερικανός κοινωνιολόγος William G. Sumner. Σύμφωνα με τον Sumner, εθνοκεντρισμός είναι «η θεώρηση των πραγμάτων κατά την οποία η ομάδα του ίδιου του ατόμου είναι το κέντρο των πάντων, και όλα τα άλλα διαβαθμίζονται και αξιολογούνται σε αναφορά με αυτήν» (Sumner, 1906, σ.13, όπως αναφέρεται στο Hogg & Vaughan 2010). Ακόμη, ο ίδιος συμπεριέλαβε χαρακτηριστικά όπως τη συνοχή και την αφοσίωση στην εσω-ομάδα όπως

επίσης και την απόρριψη της εξω-ομάδας, την αίσθηση ανωτερότητας της εσω-ομάδας και αναφέρθηκε ακόμη και σε σχέσεις εκμετάλλευσης μεταξύ εσω-ομάδας και εξω-ομάδας σε μια πιο τολμηρή σύλληψη της έννοιας του εθνοκεντρισμού (Bizumic, 2015). Παρ'όλα αυτά, ο Sumner θεώρησε ότι ο εθνοκεντρισμός μεταφράζεται με θετική στάση (positivity) προς την εσω-ομάδα και με αρνητική στάση (negativity) προς την εξω-ομάδα θεωρώντας πως τα δυο αυτά τελευταία χαρακτηριστικά συσχετίζονται μεταξύ τους.

Αργότερα, κοινωνικοί επιστήμονες που μελέτησαν την έννοια του εθνοκεντρισμού βασιζόμενοι στη σύλληψη της έννοιας από τον Sumner έτειναν να προσεγγίζουν την έννοια με διαφορετικούς τρόπους. Οι περισσότεροι αναφέρονταν στην έννοια του εθνοκεντρισμού ως μια διάσταση που μεταφράζεται σε θετική στάση προς την εσω-ομάδα και αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα. Εντούτοις, η εμπειρική έρευνα έδειξε ότι οι δυο αυτές διαστάσεις δεν συσχετίζονται μεταξύ τους και ότι η ύπαρξη της πρώτης δεν συνιστά απαραίτητα και την ύπαρξη της δεύτερης (Bizumic et al., 2009, 2010. Brewer, 1999).

Πιο πρόσφατες διαπολιτισμικές έρευνες αναφορικά με τον εθνοκεντρισμό προτείνουν δυο είδη εθνοκεντρισμού. Το πρώτο είδος ονομάζεται ενδο-ομαδικός εθνοκεντρισμός (intragroup ethnocentrism), έννοια που περιλαμβάνει την αίσθηση συνοχής και αφοσίωσης ενός ατόμου προς την εθνική ομάδα στην οποία ανήκει. Το δεύτερο είδος αναφέρεται ως δι-ομαδικός εθνοκεντρισμός (intergroup ethnocentrism), έννοια η οποία περιλαμβάνει την προτίμηση ενός ατόμου προς την εθνική εσω-ομάδα έναντι της εξω-ομάδας, την αίσθηση εθνικής ανωτερότητας, την επιθυμία για διατήρηση της εθνικής καθαρότητας και την αποδοχή της εκμετάλλευσης των εθνικών εξω-ομάδων (Bizumic, 2015).

Εθνοκεντρισμός vs Προκατάληψη, Πατριωτισμός, Εθνικισμός, Ρατσισμός

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ψυχολόγοι αντιμετώπισαν τον εθνοκεντρισμό ως μια γενικευμένη προκατάληψη (Cargile & Bolkan, 2013). Η προκατάληψη ορίζεται ως δυσμενή στάση απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα και τα μέλη της (Hogg & Vaughan, 2010). Ο Allport στο βιβλίο του «The Nature of Prejudice» αναφέρεται στην έννοια της προκατάληψης ως μια «φυσιολογική» διαδικασία (Allport, 1954, όπως αναφέρεται στο Cargile & Bolkan, 2013). Συγκεκριμένα, το ανθρώπινο μυαλό είναι κατασκευασμένο έτσι ώστε να σκέφτεται με κατηγορίες. Είναι μια αναπόφευκτη διαδικασία την οποία ακολουθούμε. Τη ιδέα αυτή στήριζαν αρκετοί επιστήμονες για πολλά χρόνια θεωρώντας ότι ο εθνοκεντρισμός είναι μια απλή προκατάληψη προς κάποια ομάδα. Ωστόσο, πιο πρόσφατα οι Bizumic και συν. (2008, 2009) κάνοντας μια ανασκόπηση στην αρχική εξήγηση του όρου *εθνοκεντρισμός* από τον Sumner σε συνδυασμό και με την ανασκόπηση πρόσφατης βιβλιογραφίας συμπέρανε ότι είναι σημαντικό να επικεντρωθεί κανείς στην εξήγηση του όρου ως εθνικός εγωκεντρισμός της ομάδας, διαχωρίζοντας με αυτόν τον τρόπο τον εθνοκεντρισμό από την έννοια της προκατάληψης.

Ακόμη, πολύ συχνά η έννοια του εθνοκεντρισμού συγχέεται με εκείνες του εθνικισμού και του πατριωτισμού. Ωστόσο, στην πραγματικότητα αν και μοιάζουν μεταξύ τους οι έννοιες αυτές διαφέρουν από εκείνη του εθνοκεντρισμού. Ειδικότερα, πατριωτισμός είναι η αγάπη που τρέφει κάποιος προς την πατρίδα ενώ ο εθνικισμός είναι ο ακραίος πατριωτισμός. Μάλιστα, ο πατριωτισμός αναφέρεται στο θετικό συναίσθημα της εθνικής υπερηφάνειας και στην προσκόλληση στο έθνος, ενώ ο εθνικισμός ενέχει μια φιλοπόλεμη διάθεση και υποστήριξη της ανωτερότητας του έθνους στο οποίο ανήκει το άτομο έναντι άλλων εθνών (Bizumic & Duckit 2012. (Μπαμπινιώτης, 2009).

Επίσης, ο ρατσισμός δεν πρέπει να συγχέεται με την έννοια του εθνοκεντρισμού. Ο ρατσισμός περιλαμβάνει χαρακτηριστικά εχθρικότητας απέναντι σε άλλες εθνότητες και την άποψη ότι τα βιολογικά φυλετικά χαρακτηριστικά συνδέονται με πολιτισμικά, ψυχολογικά και ηθικά χαρακτηριστικά (Rattansi, 2007). Το ότι ορισμένοι άνθρωποι είναι εθνοκεντρικοί δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι και ρατσιστές (Bizumic & Duckitt, 2012).

Οι έξι όψεις του εθνοκεντρισμού

Σύμφωνα με την ανασκόπηση που κάνουν οι Bizumic & Duckitt, (2012) στο άρθρο τους σχετικά με τους ορισμούς που έχουν κατά καιρούς διατυπωθεί για το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού υπάρχουν έξι όψεις του φαινομένου, εκ των οποίων όλες αντανακλούν την άποψη σύμφωνα με την οποία η ομάδα στην οποία ανήκει ένα άτομο βρίσκεται σε κεντρική θέση.

Αρχικά, αναφέρεται η *προτίμηση* ως μια χαρακτηριστική πλευρά του εθνοκεντρισμού. Ειδικότερα φαίνεται πως οι άνθρωποι έχουν μια υποκειμενική προτίμηση- συμπάθεια προς την εσω- ομάδα ευνοώντας την ανάμεσα σε άλλες ομάδες (Capucio, 2010). Εντούτοις, αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι το άτομο αντιλαμβάνεται την ομάδα του ως ανώτερη ή ότι υπερασπίζει την εθνική καθαρότητα. Τα άτομα προτιμούν την εσω-ομάδα γιατί είναι ασφαλέστερο να εμπιστευτεί κανείς την εσω-ομάδα από ότι την εξω-ομάδα Abanes, Scheepers & Sterkens (2014).

Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τους ορισμούς που έχουν δοθεί για τον εθνοκεντρισμό η *αίσθηση ανωτερότητας* φαίνεται να έχει αναφερθεί ευρέως ως μια από τις πλευρές του εθνοκεντρισμού. Με άλλα λόγια, υπάρχει η αίσθηση στο άτομο ότι η εθνική ομάδα στην οποία ανήκει είναι καλύτερη ή και ανώτερη από άλλες αναφορικά με συγκεκριμένες

διαστάσεις οι οποίες είναι συνήθως κεντρικής σημασίας για την εσω-ομάδα, όπως είναι η ηθική, η ιστορία, η κοινωνικότητα, η πνευματικότητα, η οικονομία, η ανάπτυξη και η στρατιωτική δύναμη. Τα περισσότερα παραδείγματα εθνοκεντρισμού όπως διατυπώθηκαν από τον Sumner (1906, 1911 όπως αναφέρεται στο Bizumic & Duckitt, 2012) υποδεικνύουν ότι εθνικές ομάδες συχνά αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους ως ανώτερο από άλλες εθνικές ομάδες.

Μια ακόμη πλευρά του εθνοκεντρισμού είναι η λεγόμενη *καθαρότητα της ομάδας*. Ειδικότερα, υπάρχει η επιθυμία να διατηρηθεί η καθαρότητα μιας εθνικής ομάδας με αποτέλεσμα να αποφεύγεται η ανάμειξη των μελών της με άλλες ομάδες. Ωστόσο, είναι σημαντικό να αναφερθεί το γεγονός ότι η διατήρηση της καθαρότητας μιας εθνικής ομάδας δεν σημαίνει απαραίτητα ότι υπάρχει και αρνητική στάση προς τις εξω-ομάδες.

Σύμφωνα με τον ορισμό που έδωσε ο Sumner για τον εθνοκεντρισμό υπάρχει περίπτωση μέλη μιας εθνικής ομάδας να φτάσουν στο σημείο να εκμεταλλευτούν μέλη της εξω-ομάδας. Οι ομάδες έχουν την τάση να ακολουθούν τα δικά τους ενδιαφέροντα έναντι των άλλων εξω-ομάδων (Bizumic & Duckitt, 2012).

Επιπρόσθετα, ο Sumner θεώρησε την *ομαδική συνοχή* ως μια από τις μεγαλύτερες διαστάσεις του εθνοκεντρισμού. Παρόλο που δεν γίνεται αναφορά στην συνοχή της ομάδας σε πολλούς ορισμούς, ένας αριθμός επιφανών θεωρητικών και ερευνητών του παρελθόντος την έχουν αναφέρει ως μια από τις διαστάσεις του εθνοκεντρισμού (Le Vine & Campbell, 1972 όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015). Η ομαδική συνοχή υποστηρίζει την άποψη ότι υψηλά επίπεδα ενσωμάτωσης, ενότητας και συνεργασίας πρέπει να διαχέουν την εσω-ομάδα και ότι οι ανάγκες της ομάδας προηγούνται των ατομικών αναγκών των μελών της. Μάλιστα, για χάρη της εθνικής

ομάδας και της ενότητας της όλα τα μέλη της οφείλουν να απορρίπτουν την προσωπική ελευθερία, τις διαφωνίες και τις διαφορές. Η ομαδική συνοχή μπορεί να αυξηθεί όταν η ομάδα νιώθει ότι απειλείται και σύμφωνα με τον Sumner (1906) και άλλους θεωρητικούς (Le Vine & Campbell, 1972 όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015) η διαμάχη με διάφορες εξω-ομάδες προωθεί τη συνοχή της εσω-ομάδας.

Τέλος, μια ακόμη πλευρά του εθνοκεντρισμού είναι η αφοσίωση προς της εσω-ομάδα. Πιο συγκεκριμένα, θεωρητικοί όπως ο Sumner (1911), ο Adorno και συν. (1950 όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015) αναφέρονται σε μια ισχυρή, ενθουσιώδη και χωρίς όρους πίστη, προσκόλληση, και αφιέρωση κάποιου προς την εθνική ομάδα στην οποία ανήκει καθώς και στα ενδιαφέροντα της. Αυτή η ισχυρή δέσμευση προκαλείται από την πεποίθηση των μελών μιας ομάδας ότι εκείνη είναι σπουδαία. Γι' αυτό το λόγο οφείλουν, σύμφωνα με τους προαναφερθέντες θεωρητικούς, να υποστηρίζουν τυφλά και άκριτα τις ενέργειες της ομάδας και να είναι σε θέση να θυσιάσουν ακόμα και τη ζωή τους γι αυτή.

Τι προκαλεί τον εθνοκεντρισμό;

Υπάρχουν αρκετές θεωρίες οι οποίες εξηγούν τι προκαλεί το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού. Συγκεκριμένα, οι θεωρίες αυτές επικεντρώνονται σε διαφορετικά επίπεδα τόσο γενετικά όσο και κοινωνικά.

Ειδικότερα, μια από τις θεωρίες που εξηγεί το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού είναι η θεωρία της εξέλιξης. Αρκετοί θεωρητικοί προσπάθησαν να εξηγήσουν τον εθνοκεντρισμό χρησιμοποιώντας τη θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την οπτική, οι άνθρωποι εκ φύσεως έχουν την προδιάθεση να εμπλακούν με εθνοκεντρικές αντιλήψεις, φαινόμενο το οποίο είναι σημαντικό διότι ενισχύει τόσο

την ατομική όσο και την ομαδική επιβίωση. Οι άνθρωποι, όπως και άλλα ζώα, τείνουν να προτιμούν περισσότερο μέλη της δικής τους κοινότητας έναντι άλλων. Επομένως, ο εθνοκεντρισμός αντιμετωπίζεται ως βιολογικής βάσεως φαινόμενο (Bizumic, 2015).

Πολλές ερμηνείες του εθνοκεντρισμού βασίστηκαν σε διαφορετικά είδη απειλής και σύγκρουσης (threat & conflict). Πιο συγκεκριμένα, ο εθνοκεντρισμός αναπτύσσεται ως ένας μηχανισμός άμυνας των ατόμων μιας ομάδας αντιμετωπίζοντας την απειλή που αισθάνονται στην παρουσία μιας άλλης ομάδας. Ουσιαστικά, η θεωρία αυτή ισχυρίζεται πως ομάδες που βρίσκονται σε αντιπαράθεση ή κάτω από απειλή είναι πολύ πιθανό τα μέλη τους να προστατεύσουν τον εαυτό τους και εν τέλει την ομάδα τους όντας εθνοκεντρικοί. Εντούτοις, αν δείξουν κατανόηση και ενδιαφερθούν για την εξω-ομάδα ενδέχεται ακόμη και να υποστούν εκμετάλλευση ή να καταστραφούν (Bizumic, 2015).

Από την οπτική της ψυχοδυναμικής προσέγγισης ο εθνοκεντρισμός οφείλεται σε υποσυνείδητες απειλές και διαμάχες. Για παράδειγμα, ο Freud (1930/1961) όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015) υποστήριξε ότι η επιβίωση μιας ομάδας και η εσωτερική της συνοχή επιτυγχάνονται όταν οι άνθρωποι δύναται να εναποθέσουν την εκ φύσεως επιθετικότητα και εχθρότητα τους σε εξω-ομάδες.

Η ψυχοδυναμική θεωρία για τον εθνοκεντρισμό και την προκατάληψη με τη μεγαλύτερη επιρροή είναι η θεωρία της αυταρχικής προσωπικότητας (authoritarian personality theory) (Adorno και συν, 1950 όπως αναφέρεται στο Bizumic 2015). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι υπερβολικά τιμωρητικοί και αυστηροί γονείς λόγω της καταπιεστικής ανατροφής των παιδιών τους φαίνεται να δημιουργούν παιδιά υπάκουα και υποταγμένα. Μάλιστα, έχει βρεθεί ότι το σύνδρομο αυταρχικής προσωπικότητας συνδέεται άμεσα με τον εθνοκεντρισμό και την γενικευμένη προκατάληψη (Van Hiel, Cornelis, Roets & De Clercq, 2007). Οι απολυταρχικοί άνθρωποι αντιμετωπίζουν

αντικρουόμενα συναισθήματα όπως ο φόβος, η αγάπη και η εχθρότητα και προκειμένου να αντιμετωπίσουν αυτόν τον διχασμό των συναισθημάτων υιοθετούν μηχανισμούς όπως η απώθηση, η εξωτερίκευση και η μετάθεση, οι οποίοι προκαλούν την εξιδανίκευση της ομάδας ενός ατόμου και έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία προκαταλήψεων έναντι εθνικών και άλλων μειονοτικών ομάδων (Bizumic, 2015).

Σε αντίθεση με τις προαναφερθείσες ψυχοδυναμικές θεωρίες σχετικά με τον εθνοκεντρισμό, τις δεκαετίες 1990 και 2000 επιρροή άσκησε η θεωρία διαχείρισης του τρόμου (terror management theory). Συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι ο υποσυνείδητος φόβος του θανάτου οδηγεί σε εθνοκεντρικές στάσεις (Solomon και συν, 1991 όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015). Ειδικότερα, οι άνθρωποι έχοντας τον φόβο του αναπόφευκτου θανάτου χρησιμοποιούν το πολιτισμικό σύστημα αξιών τους για να αντιμετωπίσουν το υπαρξιακό άγχος τους. Έτσι, κάθε απειλή στο πολιτισμικό σύστημα αξιών κάνει τους ανθρώπους να δέχονται να υποστηρίξουν το δικό τους πολιτισμικό σύστημα αξιών απορρίπτοντας παράλληλα εκείνο των άλλων ομάδων. Με άλλα λόγια, το άτομο για να αντιμετωπίσει τον τρόπο αυτό, υιοθετεί μια οπτική του κόσμου ως μόνιμου και σταθερού. Έτσι, αναπτύσσουν θετικές στάσεις προς τα άτομα της εσω-ομάδας εφόσον θεωρεί ότι τα άτομα αυτά μοιράζονται την ίδια οπτική του κόσμου και διάκειται αρνητικά προς τα μέλη της εξω-ομάδας θεωρώντας τους απειλή για τη δική του θεώρηση του κόσμου.

Μια ακόμη θεωρία ερμηνείας του εθνοκεντρισμού είναι η θεωρία συμφωνίας πεποιθήσεων (belief congruence theory) του Rokeach (1960 όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015). Σύμφωνα με τη θεωρία αυτή οι άνθρωποι προτιμούν άτομα που έχουν παρόμοιες αντιλήψεις, πεποιθήσεις και αξίες με εκείνους και δεν είναι η εθνικότητα που προκαλεί τις εθνικές διαφορές αλλά η αντιλαμβανόμενες διαφορές αναφορικά με

συγκεκριμένα σημαντικά θέματα ανάμεσα στα μέλη της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας (Bizumic, 2015).

Επιπρόσθετα, κοινωνικοί επιστήμονες έχουν εξηγήσει τον εθνοκεντρισμό ως ένα φαινόμενο που κάνει τους ανθρώπους να νιώθουν καλά για τον εαυτό τους αφού μπορεί να ενισχύσει την αυτοεκτίμηση και να δημιουργήσει αίσθηση σημαντικότητας. Αυτή η εξήγηση έγινε ιδιαίτερα δημοφιλής την δεκαετία του 1970 με την δεκαετία 1970 με την ανάπτυξη της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας των Henri Tajfel και John Turner (1979, όπως αναφέρεται στο Bizumic, 2015) η οποία θεωρούσε ότι η ανάγκη για θετική αυτοαντίληψη αποτελεί την βάση για τον εθνοκεντρισμό.

Μάλιστα, έρευνες της κοινωνικής ταυτότητας έχουν δείξει ότι ακόμα και υπό τεχνητές πειραματικές συνθήκες τα άτομα εμφανίζουν προτίμηση προς την εσω-ομάδα. Σε αυτές τις περιπτώσεις το μόνο που γνωρίζουν τα άτομα είναι ότι είναι μέλη της μιας ομάδας και όχι της άλλης, δεν γνωρίζουν ποια είναι τα μέλη της εσω-ομάδας και της εξω-ομάδας ενώ απουσιάζει η αλληλεπίδραση μεταξύ των ομάδων. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τη θεωρία της ταυτότητας όταν τα άτομα κατηγοριοποιηθούν σε ομάδες (εσω-ομάδα και εξω-ομάδα) νιώθουν τον εαυτό τους διαφορετικό από τους άλλους. Ως απόρροια της ανάγκης για θετική αυτοαντίληψη τα άτομα θέλουν να νιώθουν καλά για την ομάδα στην οποία ανήκουν και διακατέχονται από μια αίσθηση ανωτερότητας σε συναφείς διαστάσεις δημιουργώντας τους εθνοκεντρικά αισθήματα (Bizumic, 2015).

Σύμφωνα με τη θεωρία της αυτό-κατηγοριοποίησης (self categorization theory) το άτομο εντάσσεται σε μια ομάδα ως μέλος της έχοντας πολλές ομοιότητες με τα άτομα- μέλη της και διαφοροποιείται από τα άτομα άλλων ομάδων. Αυτό έχει ως συνέπεια να παραβλέπονται οι υπάρχουσες αποκλίσεις και τα χαρακτηριστικά εκείνα που ενδεχομένως υπάρχουν μεταξύ των μελών της ίδιας κοινωνικής ομάδας

επιτυγχάνοντας με αυτόν τον τρόπο την απαραίτητη ενδο-ομαδική ομοιότητα. Συνέπεια αυτής της παράβλεψης των διαφορών κατά τη διενέργεια κοινωνικών κατηγοριοποιήσεων είναι η αποπροσωποποίηση του ατόμου (Hogg & Vaughan, 2010)

Η ταύτιση με την ομάδα συμβάλλει σε αυτό που ονομάζεται ενδο-ομαδικός εθνοκεντρισμός (intragroup ethnocentrism) και ενέχει την συνοχή της ομάδας καθώς και την αφοσίωση των μελών της σε αυτή. Το άτομο δεν αντιμετωπίζεται αυτόνομα, αλλά ως μονάδα μιας ομάδας. Με άλλα λόγια, το άτομο αντιλαμβάνοντας τον εαυτό του ως μέρος της ομάδας δίνει προτεραιότητα στην ομάδα, τα χαρακτηριστικά της και τα ενδιαφέροντα της παραγκωνίζοντας τα δικά του.

Εθνοκεντρισμός – Στάσεις προς την εσω-ομάδα και την εξω-ομάδα.

Κοινωνικοί επιστήμονες έχουν ισχυριστεί πως η ύπαρξη θετικής στάσης προς την εσω-ομάδα και παράλληλα η αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα συνιστά το φαινόμενο του εθνοκεντρισμού (Le Vine & Cambell, 1972 όπως αναφέρεται στο Bizumic & Duckit 2012). Ωστόσο έρευνες έχουν δείξει ότι ο εθνοκεντρισμός δεν συνάδει απαραίτητα με τη θετική στάση προς την εσω-ομάδα και την αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα · αποτελούν ουσιαστικά ξεχωριστές μεταβλητές (Bizumic και συν., 2009, 2010).

Ειδικότερα, σύμφωνα με τον Allport (1954 όπως αναφέρεται στο Bizumic & Duckit 2012) ο διαχωρισμός εσω-ομάδας και εξω-ομάδας δεν θα έπρεπε να αποδίδεται απαραίτητα στην ύπαρξη προκατάληψης. Παρόλο που ο Allport θεώρησε ότι η εξω-ομάδα συνήθως γίνεται αντιληπτή ως λιγότερο καλή σε σύγκριση με την εσω-ομάδα, οι στάσεις προς την εσω-ομάδα δεν είναι απαραίτητα εχθρικές. Ακόμη, σύμφωνα με τον

Duckitt (1992, όπως αναφέρεται στο Bizumic & Duckit 2012) οι στάσεις προς την εξω-ομάδα μπορεί να κυμαίνονται από τη συμπάθεια, στην αδιαφορία, στην αντιπάθεια και το μίσος. Σε θεωρητικό επίπεδο, λοιπόν, είναι πιθανό ένα άτομο να είναι εθνοκεντρικό και να έχει αδιάφορη στάση ή ακόμα και να συμπαθεί την εξω-ομάδα, λιγότερο βέβαια από την εσω-ομάδα.

Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν αντίστοιχες έρευνες. Πιο συγκεκριμένα, σε πειραματικές έρευνες φάνηκε πως η προτίμηση προς την εσω-ομάδα και η αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα μπορεί να συσχετίζονται διαφορετικά και θα ήταν λάθος να τα αντιμετωπίζαμε ως ίδια (Brewer 1999, 2007). Για παράδειγμα ο Cashdan (2001) ανέλυσε 186 εθνικές ομάδες και βρήκε ότι η εχθρότητα προς την εξω-ομάδα και η αφοσίωση στην εσω-ομάδα ουσιαστικά δεν συσχετίζονταν και ότι αποτελούσαν δυο διαφορετικές εξωτερικές μεταβλητές.

Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι ο εθνοκεντρισμός δεν συσχετίζεται ποτέ με την με την αρνητική στάση προς τους την εξω-ομάδα. Στην πραγματικότητα ο εθνοκεντρισμός κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες μπορεί να πυροδοτήσει την αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα. Ειδικότερα, η αίσθηση ανωτερότητας της εσω-ομάδας και η πεποίθηση ότι τα ενδιαφέροντα της εσω-ομάδας είναι πιο σημαντικά από τα ατομικά, προδιαθέτει τα άτομα να αποκτήσουν αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα. Για παράδειγμα, συνθήκες όπως η αίσθηση των μελών της εσω-ομάδας ότι απειλούνται από την εξω-ομάδα ή ότι υπάρχει ανταγωνισμός μεταξύ των ομάδων. Το ίδιο μπορεί να συμβεί και εξαιτίας των διαφορετικών νορμών, αξιών και ιδεολογιών ανάμεσα στις ομάδες.

Η απλή θετική στάση προς την εσω-ομάδα, επίσης, μερικές φορές συμπεριλαμβάνεται σε ορισμούς και μετρήσεις εθνοκεντρισμού. Τα εθνοκεντρικά άτομα θεωρούν ότι η ομάδα στην οποία ανήκουν είναι πιο σημαντική από άλλες. Είναι

πιθανό, ωστόσο, άτομα να έχουν θετική στάση προς την εσω-ομάδα καθώς και προς την εξω-ομάδα. Επιπρόσθετα, ορισμένα εθνοκεντρικά άτομα μπορεί να έχουν αρνητική στάση προς την εσω-ομάδα όπως για παράδειγμα στις ακροδεξιές ομάδες (βλ. για παράδειγμα Ναζιστική Γερμανία) τα μέλη των οποίων φτάνουν στο σημείο να υπονομεύσουν τα μέλη της ομάδας τους υποστηρίζοντας ότι οι τελευταίοι έχουν ξεφύγει από τον σωστό δρόμο (Ezekiel, 1995, όπως αναφέρεται στο Bizumic & Duckit 2012).

Τόσο σε ερευνητικό όσο και σε θεωρητικό επίπεδο, λοιπόν, φαίνεται ότι η θετική στάση προς την εσω-ομάδα διαφοροποιείται εννοιολογικά και δεν συσχετίζεται απαραίτητα με την εγωκεντρικότητα (self-centeredness) της ομάδας. Η έντονα θετική στάση προς την εσω-ομάδα με την μορφή της απόλυτης αφοσίωσης κάποιου προς την ομάδα στην οποία ανήκει φαίνεται εθνοκεντρική, εντούτοις, αυτό διαφέρει από την απλή θετική στάση προς την εσω-ομάδα η οποία δεν είναι απαραίτητα εθνοκεντρική (Bizumic & Duckit, 2012).

Συμπερασματικά, υποστηρίζεται τόσο θεωρητικά όσο και εμπειρικά το γεγονός πως ο εθνοκεντρισμός δεν συνιστά απαραίτητα θετική στάση προς την εσω-ομάδα και αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα. Εξάλλου, από σύγχρονες έρευνες όπως εκείνη των Bizumic και συν. (2009, 2010) η οποία διεξήχθη σε πέντε χώρες έδειξε πως η μέση συσχέτιση μεταξύ της απλής στάσης προς την εσω-ομάδα και της αρνητικής στάσης προς την εξω-ομάδα ήταν μόλις $r=-11$ δημιουργώντας μια αδύναμη αρνητική συνάφεια μεταξύ των μεταβλητών.

Κοινωνική Απόσταση

Ο όρος κοινωνική απόσταση αναφέρεται στο πόσο κοντά ο ένας στον άλλον, ψυχολογικά ή σωματικά είναι πρόθυμοι να έρθουν οι άνθρωποι . Η μελέτη της κοινωνικής απόστασης χρησιμοποιήθηκε ως μεταβλητή από ερευνητές οι οποίοι ήθελαν να μετρήσουν κοινωνικά φαινόμενα όπως η προκατάληψη, οι διακρίσεις, ο ρατσισμός κ.α Η κοινωνική απόσταση όπως αρχικά μελέτησε ο Bogardus χρησιμοποιήθηκε για να μετρηθεί το επίπεδο στο οποίο οι συμμετέχοντες ένιωθαν άνετα με διάφορες φυλετικές και εθνικές ομάδες.

Κλίμακα κοινωνικής απόστασης

Μια πρώιμη κλίμακα κοινωνικής απόστασης είναι αυτή του Bogardus (1925, όπως αναφέρεται στο Wark & Galliher, 2007). Ο Bogardus έχοντας ως στόχο την μελέτη των στάσεων απέναντι σε διαφορετικές κοινωνικές και εθνοτικές ομάδες κατασκεύασε μια κλίμακα η οποία «βασίζονταν στη απόσταση με την οποία οι άνθρωποι ένιωθαν άνετα όταν υπήρχε ανάμεσα στους ίδιους και τους άλλους, ποσοτικοποιημένη σε μια κλίμακα στο πάτωμα: όποιος ένιωθε κοινωνικά πιο οικείος με τα μέλη μιας διαφορετικής ομάδας το υποδήλωνε μετακινούμενος πιο κοντά στο εν λόγω άτομο» (Hogg & Vaughan, 2010).

Η κλίμακα κοινωνικής απόστασης του Bogardus είναι μια από τις πιο παλιές κλίμακες στάσεων στην ψυχολογία και χρησιμοποιείται ακόμη και σήμερα ως εργαλείο μέτρησης της προκατάληψης. Έχει μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και έχει χορηγηθεί σε παιδιά και ενήλικες. Αποτελείται συνήθως από πέντε έως επτά προτάσεις- δηλώσεις οι οποίες εκφράζουν τον βαθμό οικειότητας που νιώθει ο ερωτώμενος με μέλη διάφορων κοινωνικών, εθνικών, φυλετικών ομάδων (Wark & Galliher, 2007).

Παράγοντες που επηρεάζουν την κοινωνική απόσταση

Ένας βασικός παράγοντας που φαίνεται να καθορίζει την κοινωνική απόσταση μεταξύ γηγενών και μεταναστών είναι η αίσθηση απειλής που βιώνουν τα άτομα Halperin, Canetti- Nisim & Pedahzur (2007). Με άλλα λόγια, άτομα τα οποία νιώθουν ότι απειλούνται από την παρουσία μεταναστών και προσφύγων στη χώρα τους παρουσιάζουν μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση προς τους μετανάστες και πρόσφυγες.

Μάλιστα, οι Halperin, Canetti- Nisim & Pedahzur (2007) στην έρευνα τους βρήκαν ότι η αίσθηση απειλής που βιώνει ένα άτομο συνδέεται με το κέντρο ελέγχου (Locus of control) που έχει. Το κέντρο ελέγχου αναφέρεται στην υποκειμενική εκτίμηση των ατόμων σχετικά με την ικανότητα τους να επηρεάζουν γεγονότα στην ζωή τους. Ειδικότερα, στην παραπάνω έρευνα βρέθηκε ότι άτομα με εξωτερικό κέντρο ελέγχου ενδέχεται να εκφράσουν μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες νιώθοντας κάποιο είδος απειλής. Από την άλλη μεριά, εκείνοι που θεωρούν ότι μπορούν να ασκήσουν κάποιο βαθμό ελέγχου στα κύρια γεγονότα της ζωής τους νιώθουν λιγότερη απειλή κι επομένως δείχνουν να έχουν μικρότερη κοινωνική απόσταση προς τους μετανάστες.

Ακόμη, η πλειοψηφία των ερευνών δείχνει ότι άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, και ειδικότερα απόφοιτοι πανεπιστημίου, φαίνεται να έχουν θετικότερες στάσεις και μικρότερη κοινωνική απόσταση προς τα άτομα μειονοτικών ομάδων, καθώς επίσης φαίνεται να συνδέεται με χαμηλότερα σκορ αναφορικά με την αίσθηση απειλής (Halperin, Canetti- Nisim & Pedahzur, 2007. Smith, McPherson & Smith-Lovin, 2014) . Οι Halperin, Canetti- Nisim & Pedahzur (2007) αναφέρουν ότι άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο τείνουν να αισθάνονται μεγαλύτερη απειλή από την παρουσία μεταναστών στη χώρα τους. Ωστόσο, οι Randall & Delbridge (2005) στην έρευνα

τους δεν βρέθηκε κάποια συσχέτιση μεταξύ μορφωτικού επιπέδου και κοινωνικής απόστασης.

Αναφορικά με το φύλο τα αποτελέσματα των ερευνών είναι ανάμεικτα. Οι Parillo & Donoghue (2005) εξετάζοντας την κοινωνική απόσταση των Αμερικανών προς διάφορες εθνικές και θρησκευτικές ομάδες βρήκαν ότι οι γυναίκες σε σύγκριση με τους άντρες του δείγματος φάνηκαν περισσότερο ανεκτικές προς όλες τις εθνικές και θρησκευτικές ομάδες που αναφέρονταν στην αναθεωρημένη έκδοση της κλίμακας κοινωνικής απόστασης του Bogardus. Ενώ, οι Randall & Delbridge (2005) και οι Abanes, Scheepers & Sterkens (2014) υποστηρίζουν ότι δεν υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ φύλου και κοινωνικής απόστασης.

Σε μια πιο πρόσφατη έρευνα οι Abanes, Scheepers & Sterkens (2014) βρήκαν ότι υπάρχει θετική συσχέτιση μεταξύ θρησκευτικότητας των ατόμων και κοινωνικής απόστασης. Πιο συγκεκριμένα, άτομα που δηλώνουν βαθιά θρησκευόμενοι είναι πιθανό να κρατήσουν μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση προς έξω-ομάδες με διαφορετική θρησκεία από εκείνους συγκριτικά με άτομα που δεν θεωρούν τον εαυτό τους θρησκευόμενο. Μάλιστα, οι ερευνητές αναφέρονται στον παράγοντα της εμπιστοσύνης που υπάρχει ανάμεσα στις παραπάνω μεταβλητές και διαμορφώνει αυτή την σχέση. Τα άτομα εμπιστεύονται περισσότερο άτομα της εσω-ομάδας από ότι τα μέλη της έξω-ομάδας στα οποία δείχνουν και μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση.

Ορισμένοι ερευνητές προσπάθησαν να διερευνήσουν τη σχέση μεταξύ εθνοκεντρισμού και κοινωνικής απόστασης. Πιο συγκριμένα, οι Arasaratnam & Banerje (2007), βασιζόμενοι στα αποτελέσματα της έρευνας τους υποστηρίζουν ότι ο εθνοκεντρισμός αποδυναμώνει το κίνητρο της αλληλεπίδρασης των ατόμων με μέλη που ανήκουν σε διαφορετικό πολιτισμό. Ακόμη, ο Harrison (2012) υποστηρίζει ότι ο

εθνοκεντρισμός μειώνει τις πιθανότητες για δημιουργία διαπολιτισμικών φιλικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων. Σε μια άλλη έρευνα η οποία αφορούσε Έλληνες που ζουν στον Καναδά φάνηκε ότι οι συμμετέχοντες που ήταν λιγότερο εθνοκεντρικοί φάνηκαν να είναι περισσότερο πρόθυμοι να δεχτούν μέλη άλλων εθνικών ομάδων ως συνάδελφοι, γείτονες, φίλοι, ακόμη και ως μέλη της οικογένειάς τους (Lambert, Mermigis & Taylor, 1986).

Στόχοι της έρευνας και ερευνητικά ερωτήματα

Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να εξετάσει τις στάσεις των Ελλήνων φοιτητών παιδαγωγικών σχολών και των Ελλήνων εν ενεργεία εκπαιδευτικών σχετικά με τις σύγχρονες ροές Σύριων, Αφγανών, Ιρακινών μεταναστών/ προσφύγων σε σχέση με την κοινωνική απόσταση και τον εθνοκεντρισμό.

Η εν λόγω έρευνα αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης εμπειρικής μελέτης που διεξάγεται σε διμερές επίπεδο μεταξύ του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Institute for Migration and Ethnic Studies της Κροατίας, η οποία διερευνά την σύνδεση της προσωπικότητας, των εθνικών στάσεων και των πολιτικών πεποιθήσεων.

Τέθηκαν, λοιπόν, τα παρακάτω ερευνητικά ερωτήματα:

Αρχικά, διερευνάται το ερώτημα: Υπάρχει συσχέτιση μεταξύ εθνοκεντρισμού και στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες; Ποια η συναφειακή σχέση που προκύπτει; Επίσης, υπάρχει συσχέτιση μεταξύ κοινωνικής απόστασης και στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες; Ακόμη, ποια η συσχέτιση μεταξύ εθνοκεντρισμού και κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες;

Έπειτα, γίνεται μια σύγκριση μεταξύ των φοιτητών παιδαγωγικών σχολών και των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε δημόσια σχολεία Α' βαθμιας και Β' βαθμιας

εκπαίδευσης, ως προς τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες που ήρθαν και συνεχίζουν να έρχονται από τη Συρία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν, και ως προς τα επίπεδα εθνοκεντρισμού και κοινωνικής απόστασης που προκύπτουν από τις απαντήσεις των μελών της κάθε ομάδας.

Μια πρόσθετη μεταβλητή που θα ερευνηθεί αφορά το φύλο σε σχέση με την κοινωνική απόσταση, τον εθνοκεντρισμό και τις στάσεις των συμμετεχόντων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς μετανάστες και πρόσφυγες. Το ερώτημα που τίθεται είναι : Μήπως η κοινωνική απόσταση, ο εθνοκεντρισμός και οι στάσεις των ελληνίδων φοιτητριών και εκπαιδευτικών απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες διαφέρουν από εκείνη των αντρών;

Τέλος, ενδιαφέρον έχει να μελετηθεί η συναφειακή σχέση μεταξύ της θρησκευτικότητας των συμμετεχόντων όπως ορίζεται από δυο ερωτήσεις του ερωτηματολογίου (η μια αναφέρεται στη σχέση που έχουν οι συμμετέχοντες με την θρησκεία και η δεύτερη στη συχνότητα με την οποία εκείνοι επισκέπτονται την εκκλησία) και της στάσης αυτών απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες.

Μέθοδος

Συμμετέχοντες

Το δείγμα αφορά στο σύνολο 172 συμμετέχοντες Ελληνικής εθνικότητας από τους οποίους οι 92 ήταν φοιτητές και φοιτήτριες παιδαγωγικών σχολών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (παιδαγωγικά τμήματα της Φιλοσοφικής Σχολής, και του τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης) και 80 ήταν εκπαιδευτικοί Α' Βάθμιας (Δημοτικό) και Β' βαθμιας εκπαίδευσης, όλοι τους υπηρετούντες την χρονική στιγμή της δειγματοληψίας (Μάρτιος- Μάιος 2017) σε δημόσια σχολεία του Νομού Αττικής .

Αναφορικά με το φύλο από τους 172 συμμετέχοντες οι 133 ήταν γυναίκες (77,3%) και οι 39 (22,7%) ήταν άντρες. Συγκεκριμένα, από τους 92 φοιτητές οι 73 (79,3%) ήταν γυναίκες και οι 19 (20,7%) άντρες. Ενώ, από τους εκπαιδευτικούς οι 60 (75%) ήταν γυναίκες και οι 20 (25%) άντρες.

Όσον αφορά την ηλικία, ο μέσος όρος ηλικίας του συνολικού δείγματος ήταν τα 30,56 έτη με τυπική απόκλιση 12,85, με μικρότερη ηλικία τα 18 και μεγαλύτερη τα 60 έτη. Πιο αναλυτικά, ο μέσος όρος ηλικίας των φοιτητών ήταν τα 20,35 έτη με τυπική απόκλιση 1,67, με τη μικρότερη ηλικία στα 18 και τη μεγαλύτερη στα 25 έτη. Ενώ, ο μέσος όρος ηλικίας των εκπαιδευτικών ήταν 42,46 έτη με τυπική απόκλιση 9,51 με τη μικρότερη ηλικία στα 24 και τη μεγαλύτερη στα 60 έτη.

Αναφορικά με τους εκπαιδευτικούς ο μέσος όρος διδακτικής προϋπηρεσίας στην δημόσια και ιδιωτική εκπαίδευση ήταν τα 16,97 έτη με τυπική απόκλιση 8,73 και μόλις το 24,4% ήταν κάτοχοι τουλάχιστον ενός μεταπτυχιακού τίτλου ενώ το 75,6 δεν είχαν κάποιο μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών

Μέσα Συλλογής Δεδομένων

Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας χρησιμοποιήθηκε το αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο «Προσωπικότητας και Στάσεων» των Sram & Neumann (in press) το οποίο βασίστηκε για τις στάσεις σχετικά με τους μετανάστες και τους πρόσφυγες στη θεωρία των Sternberg & Sternberg (2008), σχετικά με τον εθνοκεντρισμό στο Šram (2010) και αναφορικά με την κοινωνική απόσταση στο Halperin, Canetti-Nissim, & Pedahzur (2007).

Καθώς το αρχικό ερωτηματολόγιο ήταν στην αγγλική γλώσσα προσαρμόστηκε στα ελληνικά με τη μέθοδο της διπλής μετάφρασης υπό την εποπτεία μέλος Δ.Ε.Π του τμήματος Ψυχολογίας (Ε.Κ.ΠΑ).

Το εν λόγω ερωτηματολόγιο αποτελούνταν από 23 βασικές ερωτήσεις εκ των οποίων ορισμένες ήταν δημογραφικές και οι υπόλοιπες ερωτήσεις με επιμέρους υποερωτήματα που εξέφραζαν συγκεκριμένες διαστάσεις. Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας στη στατιστική ανάλυση χρησιμοποιήθηκαν τα δεδομένα των δημογραφικών ερωτημάτων, και των υποκλιμάκων της κοινωνικής απόστασης (ερώτηση 11 με 5 προτάσεις), του εθνοκεντρισμού (ερώτηση 12 με 11 προτάσεις), και των στάσεων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες (ερώτηση 13 με 29 προτάσεις).

Για τον υπολογισμό της αξιοπιστίας των κλιμάκων του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης Cronbach α . Με άλλα λόγια, υπολογίστηκε η «εσωτερικής συνέπειας» αξιοπιστία για τις κλίμακες του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκαν για την παρούσα έρευνα.

Όσον αφορά την κλίμακα της κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες, οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν βασίστηκαν στην κλίμακα κοινωνικής απόστασης του Bogardus (Halperin, Canetti-Nissim, & Pedahzur, 2007). Εκείνη περιελάμβανε πέντε προτάσεις (11.1-11.5), όπως για παράδειγμα, «Δεν θα ήθελα να μένω στην ίδια γειτονιά με μετανάστες εργάτες» και «Με πολύ μεγάλη δυσκολία θα προσκαλούσα έναν μετανάστη εργάτη για καλεσμένο στο σπίτι μου». Οι συμμετέχοντες καλούνταν να σημειώσουν κατά πόσο συμφωνούν με τις προτάσεις αυτές σε μια πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert, όπου 1= Διαφωνώ απολύτως, 2=Διαφωνώ, 3= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απολύτως. Η αξιοπιστία άλφα (α) των πέντε ερωτημάτων της κλίμακα της κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες θεωρείται αρκετά καλή (0,84).

Ακόμη, η κλίμακα του εθνοκεντρισμού η οποία αποτελούνταν από 11 προτάσεις (12.1-12.11) χρησιμοποιήθηκε με σκοπό τη μέτρηση των εθνοκεντρικών αντιλήψεων των συμμετεχόντων και ο δείκτης Cronbach α για τα 11 ερωτήματα είναι 0,85 πράγμα που δείχνει ότι η κλίμακα διαθέτει αρκετά καλή αξιοπιστία. Συγκεκριμένα, περιελάμβανε προτάσεις όπως «Είμαι έτοιμος να πεθάνω για την τιμή του έθνους μου» και «Είμαι πολύ υπερήφανος για την ιστορία, την παράδοση και την κουλτούρα του έθνους μου». Οι συμμετέχοντες καλούνταν να σημειώσουν κατά πόσο συμφωνούν με τις προτάσεις αυτές σε μια πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert, όπου 1= Διαφωνώ απολύτως, 2=Διαφωνώ, 3= Ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ, 4=Συμφωνώ, 5=Συμφωνώ απολύτως.

Τέλος, στα πλαίσια της ευρύτερης εμπειρικής μελέτης στην οποία ανήκει η παρούσα έρευνα, κατασκευάστηκε μια κλίμακα μέτρησης των στάσεων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες η οποία περιελάμβανε 29

προτάσεις και αξιοπιστία της κλίμακας αυτής μπορεί να θεωρηθεί πολύ καλή αφού ο δείκτης άλφα (α) για τα 29 ερωτήματα είναι 0,98. Για την κατασκευή της κλίμακας οι ερευνητές βασίστηκαν στη τριγωνική θεωρία του μίσους (Sternberg & Sternberg, 2008) δίνοντας έτσι τρεις τελικές διαστάσεις.

Η διάσταση Άρνηση της εγγύτητας αναφέρεται στο το πόσο τα άτομα αποφεύγουν την επαφή με τους μετανάστες και πρόσφυγες, και συνίσταται από 10 προτάσεις (13.1, 13.4, 13.7, 13.10, 13.13, 13.16, 13.19, 13.22, 11.25, 13.28) όπως, «Δεν θα συνδεόμουν ποτέ εν γνώσει μου με τους συγκεκριμένους πρόσφυγες και μετανάστες». Η διάσταση αυτή έχει δείκτη αξιοπιστίας $\alpha = 0,94$. Η διάσταση Εμπάθεια με δείκτη αξιοπιστίας $\alpha = 0,93$ αφορά στο κατά πόσο τα άτομα νιώθουν θυμό, άγχος ή, και απειλή από την παρουσία των μεταναστών και περιλαμβάνει εννέα προτάσεις (13.2, 13.5, 13.8, 13.11, 13.14, 13.17, 13.20, 13.23, 11.26) όπως «Νιώθω έντονο θυμό όταν σκέφτομαι τους συγκεκριμένους πρόσφυγες και μετανάστες». Τέλος, η διάσταση Δέσμευση η οποία αναφέρεται στο κατά πόσο τα άτομα θα συμμετείχαν σε δράσεις και κινήματα εναντίον των μεταναστών και προσφύγων, αποτελείται από 10 προτάσεις (13.3, 13.6, 13.9, 13.12, 13.15, 13.18, 13.21, 13.24, 11.27, 13.29) όπως «Είμαι ταγμένος/η στον αγώνα ενάντια σε ανθρώπους σαν τους συγκεκριμένους πρόσφυγες και μετανάστες». Οι συμμετέχοντες καλούνταν με τον ίδιο τρόπο να σημειώσουν κατά πόσο συμφωνούν με τις προτάσεις αυτές σε μια πεντάβαθμη κλίμακα τύπου Likert. Η διάσταση αυτή έχει δείκτη αξιοπιστίας $\alpha = 0,94$.

Λιαδικασία Συλλογής Δεδομένων

Τον Μάρτιο 2017 σε συνεννόηση με τους καθηγητές των Σχολών χορηγήθηκαν ερωτηματολόγια σε προπτυχιακούς φοιτητές και φοιτήτριες που βρίσκονταν στα αμφιθέατρα. Από το Μάρτιο μέχρι και τον Μάιο 2017 έγινε και χορήγηση των ερωτηματολογίων σε εκπαιδευτικούς δημόσιων σχολείων Α'βάθμιας και Β'βάθμιας εκπαίδευσης.

Η μέθοδος χορήγησης των ερωτηματολογίων ήταν αυτή της συμπτωματικής δειγματοληψίας με βασικό κριτήριο οι συμμετέχοντες να είναι έλληνες φοιτητές παιδαγωγικών σχολών και εκπαιδευτικοί Α'βάθμιας και Β'βάθμιας εκπαίδευσης που να εργάζονται εκείνη την περίοδο σε δημόσια σχολεία. Τα σχολεία τα οποία συμμετείχαν ήταν στο σύνολο 17 και αφορούσαν περιοχές όπως το κέντρο της Αθήνας, Νέα Φιλαδέλφεια, Περιστέρι, Αιγάλεω, Αμπελόκηποι, Ηλιούπολη, Γέρακας, Κυψέλη, Νέα Σμύρνη, Νέο Φάληρο, Παλαιό Φάληρο και Πειραιάς. Η συμμετοχή ήταν εθελοντική και τονίζονταν από τους ερευνητές η ανωνυμία των ερωτηματολογίων ενώ παράλληλα επισημαίνονταν η ανάγκη να απαντούν αυθόρμητα και ειλικρινά στην κάθε ερώτηση.

Ακόμη, ο μέσος χρόνος συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων ήταν περίπου 25 λεπτά και γενικά ο αντίστοιχος χρόνος κυμάνθηκε από είκοσι έως τριάντα λεπτά. Το ποσοστό επιστροφής συμπληρωμένων ερωτηματολογίων ήταν περίπου 70%.

Αποτελέσματα

Περιγραφικοί δείκτες για το συνολικό δείγμα

Για την περιγραφή του συνολικού δείγματος χρησιμοποιήθηκαν οι δείκτες Μέσος όρος (M), Τυπική απόκλιση (SD) και η Διάμεσος. Ακόμη, στον Πίνακα 1 παρουσιάζεται και ο αριθμός των προτάσεων της κάθε διάστασης.

Πίνακας 1

Περιγραφικοί δείκτες

	N		Προτάσεις	M	SD	Διάμεσος
	Έγκυρες	Απούσες				
	τιμές	τιμές				
Διαστάσεις Στάσεων						
Άρνηση της εγγύτητας	172	0	10	1,79	0,70	1,70
Εμπάθεια	172	0	9	1,89	0,76	1,83
Δέσμευση	172	0	10	1,77	0,72	1,70
Εθνοκεντρισμός	172	0	11	2,58	0,65	2,64
Κοινωνική	172	0	5	2,45	0,83	2,40
Απόσταση						

Σύμφωνα με τον παραπάνω πίνακα (βλ. πίνακα 1) αναφορικά με τις διαστάσεις των στάσεων των συμμετεχόντων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες το συνολικό δείγμα παρουσιάζει τα εξής αποτελέσματα: Όσον αφορά την Άρνηση της εγγύτητας, δηλαδή το πόσο τα άτομα αποφεύγουν την επαφή με τους μετανάστες και πρόσφυγες, οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι διαφωνούν σε προτάσεις όπως «Δεν θα συνδεόμουν ποτέ εν γνώσει μου με τους συγκεκριμένους

πρόσφυγες και μετανάστες» ($M= 1,79$, $SD =0,70$). Σχετικά με τη διάσταση Εμπάθεια, δηλαδή το κατά πόσο τα άτομα νιώθουν θυμό, άγχος ή, και απειλή από την παρουσία των μεταναστών οι συμμετέχοντες τείνουν να διαφωνούν ($M=1,89$, $SD =0,76$). Στη διάσταση Δέσμευση, δηλαδή κατά πόσο τα άτομα θα συμμετείχαν σε δράσεις και κινήματα εναντίον των μεταναστών και προσφύγων, οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι διαφωνούν ($M= 1,77$, $SD =0,72$).

Σχετικά με τον εθνοκεντρισμό οι συμμετέχοντες δήλωσαν μέτρια επίπεδα εθνοκεντρισμού ($M=2,58$, $SD =0,65$). Το ίδιο ισχύει και για τη διάσταση Κοινωνική Απόσταση απέναντι στους εργάτες μετανάστες ($M= 2,45$, $SD =0,83$).

Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των συμμετεχόντων αναφορικά με τα ερωτήματα της κλίμακας Στάσεις προς τους μετανάστες

Αναφορικά με τη κλίμακα των στάσεων των συμμετεχόντων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες (βλ. Παράρτημα), οι συμμετέχοντες παρουσιάζουν θετικές στάσεις.

Όσον αφορά την διάσταση Άρνηση της εγγύτητας η πλειοψηφία των συμμετεχόντων φαίνεται να διαφωνεί σε προτάσεις όπως «Δεν θα συνδεόμουν ποτέ εν γνώσει μου με τους συγκεκριμένους πρόσφυγες και μετανάστες». Αθροιστικά, αυτοί που διαφωνούν απόλυτα ή διαφωνούν είναι το 75% των συμμετεχόντων, ενώ εκείνοι που συμφωνούν ή συμφωνούν απόλυτα αποτελούν το 10,5% του συνολικού δείγματος. Οι υπόλοιποι ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (14,5%).

Ακόμη, αναφορικά με τη διάσταση Εμπάθεια η πλειοψηφία των συμμετεχόντων φαίνεται να διαφωνεί σε προτάσεις όπως «Νιώθω έντονο θυμό όταν σκέφτομαι τους

συγκεκριμένους πρόσφυγες και μετανάστες». Αθροιστικά, εκείνοι που διαφωνούν απόλυτα ή διαφωνούν είναι το 87,2% των συμμετεχόντων, ενώ εκείνοι που συμφωνούν ή συμφωνούν απόλυτα αποτελούν μόλις το 3,4% του συνολικού δείγματος. Οι υπόλοιποι ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (9,3%).

Τέλος, όσον αφορά την διάσταση Δέσμευση η πλειοψηφία των συμμετεχόντων φαίνεται να διαφωνεί σε προτάσεις όπως «Είμαι ταγμένος/η στον αγώνα ενάντια σε ανθρώπους σαν τους συγκεκριμένους πρόσφυγες και μετανάστες». Αθροιστικά, αυτοί που διαφωνούν απόλυτα ή διαφωνούν είναι το 90,1% των συμμετεχόντων, ενώ εκείνοι που συμφωνούν ή συμφωνούν απόλυτα αποτελούν το 3,5% του συνολικού δείγματος. Οι υπόλοιποι ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (6,4%).

Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των συμμετεχόντων αναφορικά με τα ερωτήματα της κλίμακας του εθνοκεντρισμού

Αναφορικά με την κατανομή των συμμετεχόντων στην κλίμακα του εθνοκεντρισμού (βλ. Παράρτημα), η πλειοψηφία των ατόμων στις περισσότερες προτάσεις φαίνεται να κρατά μια ουδέτερη στάση. Για παράδειγμα, στην πρόταση 12.1 «Είμαι έτοιμος να πεθάνω για την τιμή του έθνους μου» το 41,3% ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί, το 35,5% διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα, ενώ το υπόλοιπο 23,3% συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα.

Από την άλλη μεριά όμως, σε ερωτήσεις που αφορούν την αγάπη προς την πατρίδα και την εθνική υπερηφάνεια η πλειοψηφία των συμμετεχόντων φαίνεται να συμφωνεί. Συγκεκριμένα, στην πρόταση 12.6 «Είμαι πολύ υπερήφανος για την ιστορία, την παράδοση και την κουλτούρα του έθνους μου» το 79,7% των ατόμων δήλωσε ότι

συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα, ενώ εκείνοι που διαφωνούν ή διαφωνούν απόλυτα αποτελούν το 5,9% του συνολικού δείγματος. Οι υπόλοιποι ούτε συμφωνούν ούτε διαφωνούν (14,5%).

Κατανομή (απόλυτες και σχετικές συχνότητες) των συμμετεχόντων αναφορικά με τα ερωτήματα της κλίμακας της κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες

Αναφορικά με τη κλίμακα της κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες (βλ. Παράρτημα), η πλειοψηφία των συμμετεχόντων τείνει να διαφωνεί σε προτάσεις όπως η 11.4, «Με πολύ μεγάλη δυσκολία θα προσκαλούσα έναν μετανάστη εργάτη για καλεσμένο στο σπίτι μου». Ειδικότερα, στη συγκεκριμένη πρόταση το 72,1% των συμμετεχόντων διαφωνεί ή διαφωνεί απόλυτα, το 16,9% ούτε συμφωνεί ούτε διαφωνεί και το 11% των ατόμων συμφωνεί ή συμφωνεί απόλυτα.

Ενδο-συνάφειες και δια-συνάφειες των διαστάσεων Στάσεις, Εθνοκεντρισμός και Κοινωνική Απόσταση.

Στο σημείο αυτό τα αποτελέσματα που αναλύονται αφορούν στις συνάφειες των διαστάσεων των στάσεων, του εθνοκεντρισμού και της κοινωνικής απόστασης απέναντι στους εργάτες μετανάστες, καθώς επίσης και οι ενδο-συνάφειες που προκύπτουν από τη συμμεταβολή τους. Χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης συνάφειας Pearson r με τον οποίο θα γίνει κατανοητός ο τρόπος με τον οποίο συμμεταβάλλονται οι υπο μελέτη μεταβλητές.

Ενδο-συνάφειες των διαστάσεων των Στάσεων.

Πίνακας 2

Συνάφειες (Pearson r) μεταξύ των διαστάσεων των Στάσεων

	Άρνηση της εγγύτητας	Εμπάθεια	Δέσμευση
Άρνηση της εγγύτητας	1	0,94**	0,90**
Εμπάθεια	0,94**	1	0,91**
Δέσμευση	0,90**	0,91**	1

Σημείωση: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0,001$

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 2, ο συντελεστής συσχέτισης Pearson r και των τριών διαστάσεων μεταξύ τους είναι πολύ υψηλός. Το μέγεθος των δεικτών κυμάνθηκε από 0,90 (Άρνηση της εγγύτητας X Δέσμευση) και 0,91 (Εμπάθεια X Δέσμευση) έως 0,94 (Άρνηση της εγγύτητας X Εμπάθεια). Οι συνάφειες, δηλαδή, είναι πολύ υψηλές, οι δείκτες παρουσιάζουν θετική κατεύθυνση και οι σχέσεις όπως διαμορφώνονται είναι στατιστικώς σημαντικές ($p < 0,01$). Αυτό σημαίνει ότι οι παραπάνω διαστάσεις έχουν νοηματική συνοχή. Άλλωστε και οι τρεις αυτές διαστάσεις διαμορφώνουν την κλίμακα των στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες.

Δια-συνάφειες μεταξύ των διαστάσεων των Στάσεων με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση

Πίνακας 3

Συνάφειες (Pearson r) της διάστασης των Στάσεων Άρνηση της Εγγύτητας με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση

	Άρνηση της εγγύτητας	Εθνοκεντρισμός	Κοινωνική απόσταση
Άρνηση της εγγύτητας	1	0,64**	0,62**
Εθνοκεντρισμός	0,64**	1	0,74**
Κοινωνική απόσταση	0,62**	0,74**	1

Σημείωση: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0.001$

Αναφορικά με τις συνάφειες της διάστασης των στάσεων Άρνηση της εγγύτητας με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες, οι δείκτες (Pearson r) όπως φαίνεται και στον πίνακα 3 είναι όλοι θετικής κατεύθυνσης και στατιστικώς σημαντικοί. Συγκεκριμένα, υψηλή συνάφεια ($r = 0,74$, $p < 0,01$) παρουσιάζεται μεταξύ του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής απόστασης. Αυτό σημαίνει ότι όσο περισσότερο εθνοκεντρικό είναι ένα άτομο, με βάση το δείγμα, τόσο μεγαλύτερη η κοινωνική απόσταση του απέναντι στους μετανάστες.

Ακόμη, στατιστικά σημαντική συνάφεια θετικής κατεύθυνσης υπάρχει μεταξύ της διάστασης Άρνηση της εγγύτητας και του Εθνοκεντρισμού ($r = 0,64$, $p < 0,01$). Με

άλλα λόγια, όσο πιο πολύ τα άτομα αποφεύγουν την επαφή με τους μετανάστες και πρόσφυγες, τόσο πιο εθνοκεντρικά άτομα είναι.

Επίσης, στατιστικά σημαντική συνάφεια θετικής κατεύθυνσης υπάρχει μεταξύ της διάστασης Άρνηση της εγγύτητας και της κοινωνικής απόστασης ($r = 0,62, p < 0,01$). Δηλαδή, όσο πιο πολύ τα άτομα αποφεύγουν την επαφή με τους μετανάστες και πρόσφυγες, τόσο μεγαλύτερη και η κοινωνική απόσταση που έχουν απέναντι στους μετανάστες.

Πίνακας 4

Συνάφειες (Pearson r) της διάστασης των Στάσεων Εμπάθεια με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση

	Εμπάθεια	Εθνοκεντρισμός	Κοινωνική απόσταση
Εμπάθεια	1	0,61**	0,63**
Εθνοκεντρισμός	0,61**	1	0,74**
Κοινωνική απόσταση	0,63**	0,74**	1

Σημείωση: * $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *** $p < 0,001$

Σχετικά με τις συνάφειες της διάστασης των στάσεων ε τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες, οι δείκτες (Pearson r) όπως φαίνεται και στον πίνακα 4 είναι όλοι θετικής κατεύθυνσης και στατιστικώς σημαντικοί.

Ειδικότερα, ο δείκτης συνάφειας που προκύπτει μεταξύ του Πάθους και του Εθνοκεντρισμού είναι $r = 0,61$ με στατιστική σημαντικότητα $p < 0,01$. Δηλαδή, αυτό σημαίνει ότι όσο περισσότερο θυμό, άγχος ή, και απειλή νιώθουν τα άτομα από την παρουσία των μεταναστών τόσο πιο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν.

Επιπρόσθετα, η συνάφεια μεταξύ Πάθους και Κοινωνικής απόστασης απέναντι στους μετανάστες είναι θετικής κατεύθυνσης και παρουσιάζει στατιστική σημαντικότητα ($p<0,01$) και ο δείκτης συνάφειας είναι $r=0,63$. Αυτό δηλώνει ότι όσο περισσότερο θυμό, άγχος ή, και απειλή νιώθουν τα άτομα από την παρουσία των μεταναστών τόσο μεγαλύτερη είναι και η κοινωνική απόστασή τους απέναντι στους μετανάστες.

Πίνακας 5

Συνάφειες (Pearson r) της διάστασης των Στάσεων Δέσμευση με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική Απόσταση

	Δέσμευση	Εθνοκεντρισμός	Κοινωνική απόσταση
Δέσμευση	1	0,66**	0,63**
Εθνοκεντρισμός	0,66**	1	0,74**
Κοινωνική απόσταση	0,63**	0,74**	1

Σημείωση: * $p<0.05$ ** $p<0.01$ *** $p<0,001$

Αναφορικά με τις συνάφειες της διάστασης των στάσεων Δέσμευση με τον Εθνοκεντρισμό και την Κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες, οι δείκτες (Pearson r) όπως φαίνεται και στον πίνακα 5 είναι όλοι θετικής κατεύθυνσης και στατιστικά σημαντικοί. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζεται σχετικά υψηλή θετική συνάφεια μεταξύ της Δέσμευσης και του Εθνοκεντρισμού ($r=0,66$) και είναι στατιστικώς σημαντική ($p<0,01$). Με άλλα λόγια, όσο περισσότερο τα άτομα δηλώνουν ότι θα συμμετείχαν σε δράσεις και κινήματα εναντίον των μεταναστών και προσφύγων, τόσο πιο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν.

Ακόμη, ο δείκτης συνάφειας μεταξύ της Δέσμευσης και της κοινωνικής απόστασης απέναντι σε μετανάστες είναι $r = 0,63$ και παρουσιάζει στατιστική σημαντικότητα. Δηλαδή, όσο περισσότερο τα άτομα δηλώνουν ότι θα συμμετείχαν σε δράσεις και κινήματα εναντίον των μεταναστών και προσφύγων, τόσο μεγαλύτερη είναι και η κοινωνική απόστασή τους απέναντι στους μετανάστες.

Ανάλυση διακύμανσης (One- Way ANOVA) για συγκρίσεις ως προς την ιδιότητα των συμμετεχόντων (φοιτητές παιδαγωγικών σχολών και εκπαιδευτικοί)

Στο σημείο αυτό της στατιστικής ανάλυσης εξετάζονται οι διαφορές των μέσων όρων μεταξύ των φοιτητών παιδαγωγικών σχολών και εκπαιδευτικών ως προς τις στάσεις απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες, ως προς τον εθνοκεντρισμό και ως προς την κοινωνική απόσταση. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε το F - κριτήριο (One- Way ANOVA).

Ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς με το κριτήριο του Levene κατέληξε σε στατιστικώς ασήμαντο αποτέλεσμα και για τις πέντε εξαρτημένες μεταβλητές (Άρνηση της εγγύτητας, Εμπάθεια, Δέσμευση, Εθνοκεντρισμός και Κοινωνική απόσταση). Αυτό σημαίνει ότι τα συγκρινόμενα δείγματα είναι ομοιογενή διασφαλίζοντας έτσι την εγκυρότητα της ανάλυσης διακύμανσης.

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 6, η ανάλυση διακύμανσης ανέδειξε στατιστικώς ασήμαντες τις διαφορές των M των απαντήσεων των φοιτητών και των εκπαιδευτικών ως προς τις τρεις διαστάσεις της κλίμακας των στάσεων απέναντι στους μετανάστες. Με

άλλα λόγια, η επίδραση της ιδιότητας των υποκειμένων του δείγματος δεν διαφοροποιεί τους μέσους όρους.

Πίνακας 6

Μέσοι όροι των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς την ιδιότητα των συμμετεχόντων

	Ιδιότητα		F-τιμή
	Φοιτητές (N=92)	Εκπαιδευτικοί (N=80)	
	M	M	
Διαστάσεις			
Στάσεων			
Άρνηση της εγγύτητας	1,84	1,72	1,41
Εμπάθεια	1,94	1,83	0,88
Δέσμευση	1,80	1,73	0,34
Εθνοκεντρισμός	2,45	2,72	7,49**
Κοινωνική απόσταση	2,33	2,60	4,55*

Σημείωση: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0,001$

Ωστόσο, φάνηκε να υπάρχει μια μικρή διαφορά μεταξύ των φοιτητών και των εκπαιδευτικών ως προς τον εθνοκεντρισμό. Συγκεκριμένα, οι εκπαιδευτικοί τείνουν να έχουν περισσότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις ($M=2,72$) από ό,τι οι φοιτητές ($M=2,45$). Αν και η διαφορά των μέσων όρων είναι ελάχιστη (0,27) όπως προκύπτει από την ανάλυση διακύμανσης είναι στατιστικώς σημαντική, $F(1,170)=7,49$, $p=0,007$.

Το ίδιο προκύπτει και στην κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες.

Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί τείνουν να έχουν μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση

απέναντι στους μετανάστες ($M=2,60$) από ότι οι φοιτητές ($M=2,33$). Η διαφορά αυτή αν και μικρή ($0,27$) είναι στατιστικά σημαντική, $F(1,170)=4,55$, ($p=0,034$).

Σχέση της μεταβλητής του φύλου των συμμετεχόντων με τις τρεις διαστάσεις των στάσεων, τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση

Στο σημείο αυτό εξετάζονται οι διαφορές των μέσων όρων των απαντήσεων μεταξύ των αντρών και των γυναικών ως προς τις στάσεις απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες, ως προς τον εθνοκεντρισμό και ως προς την κοινωνική απόσταση. Για το σκοπό αυτό χρησιμοποιήθηκε το T-κριτήριο για ανεξάρτητα δείγματα (Independent Samples T- Test).

Το αρχικό συνολικό δείγμα όπως αναφέρθηκε και στην ενότητα της μεθόδου αποτελείται από 133 (77,3%) ήταν γυναίκες και 39 (20,7%) άντρες γεγονός το οποίο καθιστά αδύνατη τη σύγκριση. Για το λόγο αυτό σε μια προσπάθεια να μελετηθεί η επίδραση του φύλου στις υπο μελέτη μεταβλητές χρησιμοποιήθηκε ο συνολικός αριθμός των αντρών και επιλέχθηκαν με συστηματικό τρόπο τόσες γυναίκες ώστε οι δυο ομάδες να είναι όσο το δυνατόν συγκρίσιμες. Έτσι, το δείγμα που χρησιμοποιήθηκε αφορούσε 39 (40,2%) άντρες και 58 (59,8%) γυναίκες προς σύγκριση.

Ο έλεγχος της ομοιογένειας της διασποράς με το κριτήριο του Levene κατέληξε σε στατιστικώς ασήμαντο αποτέλεσμα και για τις πέντε εξαρτημένες μεταβλητές (Άρνηση της εγγύτητας, Εμπάθεια, Δέσμευση, Εθνοκεντρισμός και Κοινωνική απόσταση). Με άλλα λόγια, οι συγκρινόμενες ομάδες είναι ομοιογενείς.

Πίνακας 7

Μέσοι όροι των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς το φύλο των συμμετεχόντων

	Φύλο		T-τιμή
	Άντρας (39)	Γυναίκα (58)	
	<i>M</i>	<i>M</i>	
Διαστάσεις			
Στάσεων			
Άρνηση της εγγύτητας	1,74	1,79	0,37
Εμπάθεια	1,76	1,91	1,03
Δέσμευση	1,78	1,79	0,10
Εθνοκεντρισμός	2,54	2,56	0,17
Κοινωνική απόσταση	2,31	2,44	0,80

Σημείωση: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0,001$

Όπως φαίνεται και στον πίνακα 7, το φύλο δεν φαίνεται να επιδρά στις διαστάσεις των στάσεων, καθώς τα αποτελέσματα του T-κριτηρίου έδειξαν ότι οι απαντήσεις των αντρών δεν διαφέρουν από εκείνες των γυναικών και δεν έχουν στατιστική σημαντικότητα τόσο στη διάσταση Άρνηση της εγγύτητας όπου $t(95)=0,37$, $p=0,715$, όσο και στην Εμπάθεια όπου $t(95)=1,03$, $p=0,305$, και τη διάσταση της Δέσμευσης όπου $t(95)=0,10$, $p=0,924$.

Το ίδιο προέκυψε αναφορικά με τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες. Φαίνεται δηλαδή πως η επίδραση του φύλου των συμμετεχόντων δεν διαφοροποιεί τις ομάδες. Ειδικότερα, με βάση το δείγμα, τόσο οι άντρες ($M=2,54$) όσο και οι γυναίκες ($M=2,56$) φαίνεται να χαρακτηρίζονται από ουδέτερη στάση αναφορικά με τον εθνοκεντρισμό με $t(95)=0,17$, $p=0,867$. Αντίστοιχα,

τόσο οι άντρες ($M=2,31$) όσο και οι γυναίκες του δείγματος ($M=2,44$) τείνουν να έχουν καλή προς μέτρια κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες, όπου $t(95)=0,80$, $p=0,426$.

Σχέση της μεταβλητής της θρησκευτικότητας των συμμετεχόντων με τις τρεις διαστάσεις των στάσεων, τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση

Σε αυτή την ενότητα εξετάζεται η επίδραση της θρησκευτικότητας των ατόμων ως προς τις στάσεις απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες, ως προς τον εθνοκεντρισμό και ως προς την κοινωνική απόσταση. Οι ερωτήσεις που χρησιμοποιήθηκαν για τον υπολογισμό της θρησκευτικότητας των συμμετεχόντων ήταν η 5 και η 6 του ερωτηματολογίου.

Ειδικότερα, η ερώτηση 5 αναφέρεται στη σχέση των ατόμων με τη θρησκεία (Άθεος, Αδιάφορος, Θρησκευόμενος, Βαθιά θρησκευόμενος) ενώ η ερώτηση 6 αναφέρεται στην συχνότητα με την οποία οι συμμετέχοντες επισκέπτονται το χώρο λατρείας (Ποτέ, Μόνο τα Χριστούγεννα και το Πάσχα, Πολλές φορές μέσα στο έτος, Κάθε Κυριακή). Θεωρήθηκε καλύτερο να εξεταστούν οι δυο αυτές ερωτήσεις ξεχωριστά καθώς υπάρχουν περιπτώσεις που η σχέση που δηλώνει ότι έχει κάποιος με τη θρησκεία να μην συνάδει απόλυτα με την συχνότητα επισκεψιμότητας του χώρου λατρείας. Για παράδειγμα, κάποιος μπορεί να δηλώνει αδιάφορος αναφορικά με τη σχέση του προς τη θρησκεία αλλά να πηγαίνει εκκλησία πολλές φορές μέσα στο έτος, διότι ενδέχεται να νιώθει πίεση στο να πράξει αυτό που θεωρείται από το περιβάλλον του κοινωνικά αποδεκτό.

Αρχικά, όσον αφορά την ερώτηση 5 του ερωτηματολογίου επιλέχθηκαν οι ακραίες τιμές (άθεος, αδιάφορος, βαθιά θρησκευόμενος) και έγινε σύγκριση των τριών αυτών ομάδων, ως προς τις υπο μελέτη μεταβλητές. Για την σύγκριση αυτή χρησιμοποιήθηκε το μη παραμετρικό κριτήριο Kruskal- Wallis, καθώς το δείγμα που των υπο σύγκριση ομάδων ήταν μικρό ($N < 30$), και δεν ήταν εφικτή η χρήση του παραμετρικού κριτηρίου Μονοπαραγοντικής ανάλυσης διακύμανσης για ανεξάρτητα δείγματα.

Αναφορικά με τις στάσεις των συμμετεχόντων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες όπως φαίνεται και στον πίνακα 8 αν και υπάρχουν διαφορές μεταξύ των συγκρινόμενων ομάδων ως προς το μέσο όρο των ιεραρχήσεων, οι διαφορές αυτές δεν είναι στατιστικώς σημαντικές.

Τα αποτελέσματα του μη παραμετρικού κριτηρίου Kruskal- Wallis δείχνουν ότι οι συγκρινόμενες ομάδες διαφέρουν ως προς τον εθνοκεντρισμό. Ειδικότερα, από τη σύγκριση των τακτικών τιμών προκύπτει ότι περισσότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν εκείνοι οι οποίοι δηλώνουν βαθιά θρησκευόμενοι καθώς σε αυτή την ομάδα εμφανίζεται η υψηλότερη τιμή (46,61), ενώ λιγότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν όσοι δήλωσαν αδιάφοροι (26,83) και άθεοι (20,71). Η διαφορά αυτή μεταξύ των ομάδων είναι στατιστικώς σημαντική, $H(2)=21,01$, $p < 0,001$

Ακόμη, παρόμοια αποτελέσματα προκύπτουν αναφορικά με την κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες. Πιο συγκεκριμένα, από τη σύγκριση των τακτικών τιμών προκύπτει ότι μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες έχουν εκείνοι οι οποίοι δηλώνουν βαθιά θρησκευόμενοι καθώς σε αυτή την ομάδα εμφανίζεται και η υψηλότερη τιμή (41,89), ενώ μικρότερη κοινωνική απόσταση

έχουν όσοι δήλωσαν άθεοι (28,46) και αδιάφοροι (28,28). Η διαφορά αυτή μεταξύ των ομάδων είναι στατιστικώς σημαντική σε επίπεδο $p<0,05$, $H(2)=7,96$, $p=0,019$.

Πίνακας 8

Τακτικές τιμές των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς τη σχέση των συμμετεχόντων με τη θρησκεία

	Σχέση με τη θρησκεία			U
	Άθεος (N=12)	Αδιάφορος (N=27)	Βαθιά θρησκευόμενος (N=28)	
	Τακτικές τιμές	Τακτικές τιμές	Τακτικές τιμές	
Διαστάσεις				
Στάσεων				
Άρνηση της εγγύτητας	30,46	29,85	39,52	3,96
Εμπάθεια	27,08	30,85	40,00	5,00
Δέσμευση	28,63	30,17	40,00	4,73
Εθνοκεντρισμός	20,71	26,83	46,61	21,01***
Κοινωνική απόσταση	28,46	28,28	41,89	7,96*

Σημείωση: * $p<0.05$ ** $p<0.01$ *** $p<0,001$

Συνεχίζοντας, αναφορικά με την ερώτηση 5 του ερωτηματολογίου, η οποία αναφέρεται στην συχνότητα επίσκεψης των συμμετεχόντων σε χώρους λατρείας επιλέχθηκαν οι ακραίες τιμές (Ποτέ, Κάθε Κυριακή) δημιουργώντας έτσι δύο ομάδες προς σύγκριση ως προς τις υπό μελέτη μεταβλητές. Για την σύγκριση αυτή χρησιμοποιήθηκε το μη παραμετρικό κριτήριο Mann-Whitney, καθώς το δείγμα που των

υπό σύγκριση ομάδων ήταν μικρό ($N < 30$), και δεν ήταν εφικτή η χρήση του παραμετρικού κριτηρίου T-Test για ανεξάρτητα δείγματα.

Όσον αφορά τις στάσεις των συμμετεχόντων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες όπως φαίνεται και στον πίνακα 9 αν και υπάρχουν ορισμένες διαφορές μεταξύ των συγκρινόμενων ομάδων ως προς το μέσο όρο των τακτικών τιμών, οι διαφορές αυτές δεν είναι στατιστικώς σημαντικές.

Τα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη χρήση του μη παραμετρικού κριτηρίου Mann-Whitney, δείχνουν ότι οι συγκρινόμενες ομάδες διαφέρουν αρκετά όσον αφορά τον παράγοντα του εθνοκεντρισμού. Συγκεκριμένα, από τη σύγκριση των τακτικών τιμών προκύπτει ότι περισσότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν εκείνοι οι οποίοι επισκέπτονται το χώρο λατρείας κάθε Κυριακή καθώς σε αυτή την ομάδα εμφανίζεται η υψηλότερη τιμή (26,12), ενώ λιγότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν όσοι δήλωσαν ότι δεν επισκέπτονται ποτέ χώρους λατρείας (13,20). Μάλιστα, υπάρχει στατιστική σημαντικότητα αυστηρού επιπέδου $p < 0,001$, $U(22,13)=37,50$, $p < 0,001$.

Επιπρόσθετα, όσον αφορά τον παράγοντα κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες φαίνεται πως οι δυο ομάδες διαφοροποιούνται σε κάποιο βαθμό. Από τη σύγκριση των τακτικών τιμών προκύπτει ότι μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες έχουν εκείνοι οι οποίοι επισκέπτονται το χώρο λατρείας κάθε Κυριακή, καθώς σε αυτή την ομάδα εμφανίζεται και η υψηλότερη τιμή (22,38), ενώ μικρότερη κοινωνική απόσταση έχουν όσοι δήλωσαν ότι δεν επισκέπτονται ποτέ χώρους λατρείας (15,41). Η διαφορά αυτή μεταξύ των ομάδων είναι στατιστικώς σημαντική σε επίπεδο $p < 0,05$, $U(22,13)=86,00$, $p=0,050$.

Πίνακας 9

Τακτικές τιμές των διαστάσεων των Στάσεων του Εθνοκεντρισμού και της Κοινωνικής Απόστασης ως προς τη συχνότητα με την οποία οι συμμετέχοντες επισκέπτονται χώρους λατρείας

	Σχέση με τη θρησκεία		<i>U</i>
	Ποτέ (N=22)	Κάθε Κυριακή (N=13)	
	Τακτικές τιμές	Τακτικές τιμές	
Διαστάσεις			
Στάσεων			
Άρνηση της εγγύτητας	17,25	19,27	126,50
Εμπάθεια	17,45	18,92	131,00
Δέσμευση	16,75	20,12	115,50
Εθνοκεντρισμός	13,20	26,12	37,50***
Κοινωνική απόσταση	15,41	22,38	86,00*
Σημείωση: * $p < 0.05$ ** $p < 0.01$ *** $p < 0,001$			

Συζήτηση

Η παρούσα έρευνα έχει ως στόχο τη μελέτη των στάσεων των Ελλήνων φοιτητών παιδαγωγικών σχολών και των εκπαιδευτικών που εργάζονται σε δημόσια σχολεία σχετικά με τις σύγχρονες ροές Σύριων, Αφγανών, Ιρακινών μεταναστών και προσφύγων σε σχέση με την κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες και τον εθνοκεντρισμό.

Σε γενικές γραμμές εξετάζοντας τις κατανομές των απαντήσεων των συμμετεχόντων διαπιστώνει κανείς πως ο μέσος όρος του δείγματος έχει θετικές στάσεις απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Συγκεκριμένα, φαίνεται πως οι συμμετέχοντες δεν αποφεύγουν την επαφή με τους μετανάστες και τους πρόσφυγες και νιώθουν χαμηλό θυμό, άγχος ή και απειλή από την παρουσία μεταναστών. Επίσης, αναφορικά με τη διάσταση των στάσεων δέσμευση, φαίνεται πως ο μέσος όρος των συμμετεχόντων δεν θα συμμετείχε σε δράσεις και κινήματα εναντίον των μεταναστών. Ακόμη, οι συμμετέχοντες αμφιταλαντεύονται να δηλώσουν εθνοκεντρικοί και δεν προτιμούν τη σαφή κοινωνική απόσταση από τους πρόσφυγες και μετανάστες. Το γεγονός αυτό θα μπορούσε να αποδοθεί στο υψηλό μορφωτικό επίπεδο του δείγματος δεδομένου ότι οι συμμετέχοντες είναι φοιτητές και εκπαιδευτικοί. Άλλωστε, έχει βρεθεί από έρευνες ότι άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, και ειδικότερα απόφοιτοι πανεπιστημίου είναι περισσότερο ευαισθητοποιημένοι και φαίνεται να έχουν θετικότερες στάσεις απέναντι στους μετανάστες (Lancee, & Sarrasin, 2015. Schmuck & Matthes, 2015).

Εξετάζοντας το πρώτο ερευνητικό ερώτημα το οποίο αναφέρεται στο αν υπάρχει συσχέτιση μεταξύ εθνοκεντρισμού και στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες, εξετάστηκαν ξεχωριστά η κάθε μια από τις τρεις διαστάσεις των στάσεων

σύμφωνα με τη τριγωνική θεωρία του μίσους, σε σχέση με τον εθνοκεντρισμό. Όπως προκύπτει από τα αποτελέσματα, η συναφειακή σχέση και των τριών διαστάσεων των στάσεων με τον εθνοκεντρισμό είναι σχετικά υψηλή και έχει θετική κατεύθυνση. Αυτό σημαίνει ότι με βάση το δείγμα της παρούσας έρευνας οι εθνοκεντρικές αντιλήψεις των ατόμων συσχετίζονται σε μεγάλο βαθμό με τις στάσεις των ατόμων απέναντι στους Σύριους, Αφγανούς, Ιρακινούς μετανάστες και πρόσφυγες. Το εύρημα αυτό συνάδει με την έρευνα των Valentino, Brader & Jardina (2013) τα αποτελέσματα της οποίας δείχνουν πως ο εθνοκεντρισμός συνδέεται με τις αρνητικές στάσεις προς τους μετανάστες και με την προκατάληψη, ενώ έρχεται σε αντίθεση με την εμπειρική έρευνα του Bizumic και συν. (2009, 2010) σύμφωνα με την οποία ο εθνοκεντρισμός δεν συνιστά απαραίτητα θετική στάση προς την εσω-ομάδα και αρνητική στάση προς την εξω-ομάδα.

Επίσης, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας φαίνεται πως όσο περισσότερο θυμό, άγχος ή, και απειλή νιώθουν τα άτομα από την παρουσία των μεταναστών τόσο πιο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν, εύρημα το οποίο υποστηρίζεται και από τους Kam και Kinder (2007) σύμφωνα με τους οποίους τα εθνοκεντρικά άτομα χωρίζουν τον κόσμο σε εσω-ομάδα την οποία υποστηρίζουν, και σε ποικίλες εξω-ομάδες, τις οποίες θεωρούν απειλή για την εσω-ομάδα.

Επιπλέον, σύμφωνα με τα αποτελέσματα προκύπτει ότι οι διαστάσεις των στάσεων απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες συνδέονται θετικά και σε μεγάλο βαθμό με τη κοινωνική απόσταση. Πιο αναλυτικά, φαίνεται με βάση το δείγμα της έρευνας αυτής ότι η άρνηση της επαφής με τους μετανάστες, ο αυξημένος θυμός ή και η αίσθηση απειλής από την παρουσία των μεταναστών καθώς και η επιθυμία ενεργής συμμετοχής σε κινήματα και δράσεις κατά των προσφύγων και μεταναστών συνδέεται με μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες. Μάλιστα, το παρόν

εύρημα είναι σύστοιχο με την έρευνα των Halperin, Canetti- Nisim & Pedahzur (2007) οι οποίοι υποστηρίζουν πως τα άτομα που νιώθουν ότι απειλούνται από την παρουσία μεταναστών και προσφύγων στη χώρα τους παρουσιάζουν μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες.

Συνεχίζοντας, αναφορικά με το ερώτημα περί συσχέτισης εθνοκεντρισμού και κοινωνικής απόστασης απέναντι σε μετανάστες προέκυψε υψηλή συνάφεια θετικής κατεύθυνσης μεταξύ των δυο αυτών παραγόντων. Αυτό σημαίνει πως με βάση το δείγμα ένα άτομο με εθνοκεντρικές αντιλήψεις ενδέχεται να κρατήσει μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες από ότι ένα λιγότερο εθνοκεντρικό άτομο. Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και η έρευνα των Arasaratnam & Banerje (2007), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο εθνοκεντρισμός αποδυναμώνει το κίνητρο της αλληλεπίδρασης των ατόμων με μέλη που ανήκουν σε διαφορετικό πολιτισμό. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τον Harrison (2012) ο εθνοκεντρισμός μειώνει τις πιθανότητες για δημιουργία διαπολιτισμικών φιλικών σχέσεων μεταξύ των ατόμων.

Αναφορικά με την ιδιότητα των συμμετεχόντων δεν φάνηκαν να διαφέρουν μεταξύ τους οι ομάδες ως προς τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες και πρόσφυγες που ήρθαν και συνεχίζουν να έρχονται από τη Συρία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Τόσο οι φοιτητές παιδαγωγικών σχολών όσο και οι εκπαιδευτικοί που εργάζονται στην Α' βαθμια και τη Β' βαθμια εκπαίδευση φάνηκαν να έχουν θετικές στάσεις απέναντι στους εν λόγω πρόσφυγες και μετανάστες. Το εύρημα αυτό ερμηνεύεται λαμβάνοντας υπόψη το γεγονός πως οι συγκρινόμενες ομάδες είναι φοιτητές και απόφοιτοι πανεπιστημίου και κατά συνέπεια αφορούν άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Άλλωστε, πολλές έρευνες δείχνουν ότι το μορφωτικό επίπεδο των γηγενών είναι ένας από τους ισχυρούς προβλεπτικούς παράγοντες για τη διαμόρφωση στάσεων προς την

μετανάστευση γενικότερα και τους μετανάστες ειδικότερα (Lancee, & Sarrasin, 2015. Schmuck & Matthes, 2015). Με άλλα λόγια, τα άτομα με υψηλό μορφωτικό επίπεδο, και ειδικότερα απόφοιτοι πανεπιστημίου, φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη ανοχή στη διαφορετικότητα και επομένως θετικότερες στάσεις απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες.

Η επίδραση της ιδιότητας των υποκειμένων του δείγματος φάνηκε να διαφοροποιεί ελάχιστα τους μέσους όρους μεταξύ των ομάδων ως προς τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες. Ειδικότερα, οι εκπαιδευτικοί τείνουν να έχουν περισσότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις και μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες από ό,τι οι φοιτητές. Δεδομένου της επικαιρότητας της προσφυγικής κρίσης δεν έχουν γίνει αντίστοιχες έρευνες στον ελλαδικό χώρο αλλά και στο εξωτερικό οι οποίες να συγκρίνουν εν δυνάμει και εν ενεργεία εκπαιδευτικούς τόσο ως προς τις στάσεις απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες όσο και ως προς τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση. Εντούτοις, οι Dalla και Motti-Stefanidi (2010, όπως αναφέρεται στο Παυλόπουλος και συν. 2015) στην έρευνα τους το δείγμα της οποίας ήταν Έλληνες φοιτητές βρήκαν ότι όσο περισσότερο ταυτίζεται κανείς με την εσω-ομάδα και όσο περισσότερο νιώθει ότι απειλείται τόσο πιο αρνητικές πολυπολιτισμικές στάσεις έχει και τόσο περισσότερο υποστηρίζει περιοριστικά μέτρα απέναντι στους μετανάστες.

Επιπροσθέτως, στην παρούσα έρευνα εξετάστηκε και η επίδραση δημογραφικών μεταβλητών όπως το φύλο. Βέβαια, σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί το γεγονός ότι τα αποτελέσματα αυτά δεν μπορούν να γενικευτούν σε μεικτό πληθυσμό καθώς όπως έχει ήδη αναφερθεί οι γυναίκες είναι υπερδιπλάσιες σε αριθμό σε σχέση με τους άντρες της έρευνας. Τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής, λοιπόν, δείχνουν πως το

φύλο δεν φαίνεται να επιδρά στη διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες. Συγκεκριμένα, τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες του δείγματος φαίνεται να έχουν θετικές στάσεις απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες εύρημα το οποίο συμφωνεί με τους Ward & Masgoret (2008) οι οποίοι στην έρευνα τους δεν βρήκαν καμία διαφορά μεταξύ αντρών και γυναικών αναφορικά με τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες

Παρόμοια αποτελέσματα προέκυψαν αναφορικά με την επίδραση του φύλου ως προς τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση. Με βάση το παρόν δείγμα, τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες φαίνεται να χαρακτηρίζονται από ουδέτερη στάση αναφορικά με τον εθνοκεντρισμό και τείνουν να έχουν κοντινή προς μέτρια κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες. Το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με τα αποτελέσματα των Parillo & Donoghue (2005) οι οποίοι εξετάζοντας την κοινωνική απόσταση των Αμερικανών προς διάφορες εθνικές και θρησκευτικές ομάδες βρήκαν ότι οι γυναίκες σε σύγκριση με τους άντρες του δείγματος φάνηκαν περισσότερο ανεκτικές προς άλλες εθνικές και θρησκευτικές ομάδες. Παρόλ'αυτά, το εύρημα αυτό συνάδει με την έρευνα των Randall & Delbridge (2005) και των Abanes, Scheepers & Sterkens (2014) οι οποίοι διατείνονται ότι δεν υπάρχει κάποια συσχέτιση μεταξύ φύλου και κοινωνικής απόστασης.

Επιπρόσθετα, ένα ακόμη ερώτημα που τέθηκε ήταν το αν η θρησκευτικότητα επιδρά στη διαμόρφωση των στάσεων των ατόμων απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες όπως επίσης αν συνδέεται με τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση. Γενικότερα, τα αποτελέσματα των μη παραμετρικών κριτηρίων που χρησιμοποιήθηκαν δείχνουν πως τόσο η σχέση των ατόμων του δείγματος με τη θρησκεία όσο και η συχνότητα με την οποία επισκέπτονται χώρους λατρείας όπως η

εκκλησία συνδέονται με τον εθνοκεντρισμό και την κοινωνική απόσταση. Ειδικότερα, από τις συγκρίσεις των ομάδων που δημιουργήθηκαν προκύπτει ότι περισσότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν εκείνοι οι οποίοι δηλώνουν βαθιά θρησκευόμενοι ενώ λιγότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις έχουν όσοι δήλωσαν αδιάφοροι και άθεοι. Αυτό ίσως προκύπτει από το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Σύριων, Ιρακινών και Αφγανών προσφύγων και μεταναστών που εισέρχονται στη χώρα έχουν διαφορετική θρησκεία από εκείνη της πλειοψηφίας των Ελλήνων.

Ανάλογα αποτελέσματα προκύπτουν και αναφορικά με τη συχνότητα με την οποία επισκέπτονται τα άτομα χώρους λατρείας. Φαίνεται δηλαδή πως τα άτομα που επισκέπτονται χώρους λατρείας σε συχνή βάση (π.χ κάθε Κυριακή) εμφανίζουν περισσότερο εθνοκεντρικές αντιλήψεις και μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση απέναντι στους μετανάστες σε σύγκριση με εκείνους που δήλωσαν ότι δεν επισκέπτονται ποτέ χώρους λατρείας. Παρομοίως, στην έρευνα που διεξήγαγαν οι Abanes, Scheepers & Sterkens (2014) βρήκαν ότι τα άτομα που δηλώνουν βαθιά θρησκευόμενοι ενδέχεται να κρατήσουν μεγαλύτερη κοινωνική απόσταση προς έξω-ομάδες με διαφορετική θρησκεία από εκείνους συγκριτικά με άτομα που δεν θεωρούν τον εαυτό τους θρησκευόμενο.

Εν αντιθέσει με τα παραπάνω ευρήματα οι στάσεις των συμμετεχόντων απέναντι στους Σύριους, Ιρακινούς και Αφγανούς πρόσφυγες και μετανάστες δεν φάνηκε να διαφέρουν μεταξύ των βαθιά θρησκευόμενων, και εκείνων που δηλώνουν αδιάφοροι ή άθεοι. Τα ίδια αποτελέσματα προέκυψαν αναφορικά με τη συχνότητα με την οποία τα άτομα επισκέπτονται χώρους λατρείας. Δηλαδή, αν και φάνηκε να υπάρχουν διαφορές μεταξύ των συγκρινόμενων ομάδων δεν είναι στατιστικώς σημαντικές. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτό έρχεται σε αντίθεση με έρευνες που υποστηρίζουν την σύνδεση της

θρησκευτικότητας με τις αρνητικές στάσεις προς τους μετανάστες και την προκατάληψη (Bansak, Hainmueller & Hangartner, 2016. Safdar και συν, 2008).

Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για περαιτέρω έρευνα

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθούν οι περιορισμοί στους οποίους υπόκεινται η παρούσα έρευνα. Αρχικά, ένας βασικός περιορισμός είναι ο μικρός αριθμός των συμμετεχόντων που αποτέλεσαν το δείγμα της έρευνας. Επίσης, η μέθοδος επιλογής του δείγματος ήταν αυτή της συμπτωματικής δειγματοληψίας και οι συμμετέχοντες είναι κάτοικοι της Αττικής, γεγονός το οποίο καθιστά τη γενίκευση των αποτελεσμάτων στο γενικό πληθυσμό επισφαλή. Επομένως, η επανάληψη της παρούσας έρευνας με μεγαλύτερο αριθμητικά δείγμα και πιο αντιπροσωπευτικό θα προσέδιδε μεγαλύτερη εξωτερική εγκυρότητα στα αποτελέσματα.

Ακόμη, ένας σημαντικός περιορισμός αφορά την άνιση κατανομή της συχνότητας των φύλων, με τις γυναίκες να αποτελούν την υπέρμετρη πλειοψηφία. Το γεγονός αυτό δημιουργεί επιφυλάξεις ως προς τη γενίκευση των αποτελεσμάτων της έρευνας σε μεικτό πληθυσμό.

Επιπλέον, είναι σημαντικό να λάβουμε υπόψη ότι είναι συχνό το φαινόμενο σε έρευνες των κοινωνικών επιστημών οι συμμετέχοντες να δίνουν κοινωνικά αποδεκτές απαντήσεις. Το ίδιο είναι πιθανό να συμβαίνει και με τις απαντήσεις των συμμετεχόντων αναφορικά με τις στάσεις απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες.

Σε μελλοντική έρευνα θα ήταν ενδιαφέρον να μετρηθεί η κοινωνική απόσταση με τη διεξαγωγή κάποιου πειράματος. Για παράδειγμα, θα μπορούσαν να μετρηθούν οι

πραγματικές αποστάσεις που κρατούν οι συμμετέχοντες όταν καλούνται να τοποθετήσουν την καρέκλα τους σε χώρο όπου θα υπάρχουν Έλληνες, μετανάστες και πρόσφυγες από τη Συρία, το Ιράκ και το Αφγανιστάν. Επίσης, ίσως να ήταν χρήσιμη η διερεύνηση τυχόν διαφορών ανάμεσα στις στάσεις των Ελλήνων απέναντι στους πρόσφυγες και τις στάσεις των ίδιων απέναντι στους μετανάστες.

Εν κατακλείδι, δεδομένης της αύξησης του αριθμού των μεταναστών και προσφύγων είναι αναγκαίο να αναπτυχθούν αξιόπιστες μέθοδοι μέτρησης των στάσεων των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Λαμβάνοντας υπόψη την επικαιρότητα του προσφυγικού ζητήματος καθώς και τα κενά που υπάρχουν στην ελληνική βιβλιογραφία αναφορικά με τη μελέτη των στάσεων απέναντι στους μετανάστες και τους πρόσφυγες η παρούσα έρευνα παρά τους περιορισμούς της επιχειρεί να διερευνήσει τις στάσεις αυτές τόσο των εκπαιδευτικών που εργάζονται σε δημόσια σχολεία όσο και των μελλοντικών εκπαιδευτικών ευελπιστώντας ότι θα αποτελέσει πηγή προβληματισμού αλλά και έναυσμα για περαιτέρω διερεύνηση αυτών των θεμάτων.

Βιβλιογραφία

- Aalberg, T., Iyengar, S., & Messing, S. (2012). Who is a deserving'immigrant? An experimental study of Norwegian attitudes. *Scandinavian Political Studies*, 35(2), 97-116.
- Abanes, M. S., Scheepers, P. L., & Sterkens, C. (2014). Ethno-religious groups, identification, trust and social distance in the ethno-religiously stratified Philippines. *Research in Social Stratification and Mobility*, 37, 61-75.
- Ackermann, M., & Freitag, M. (2015). What actually matters? Understanding attitudes toward immigration in Switzerland. *Swiss Political Science Review*, 21(1), 36-47.
- Arasaratnam, L. A., & Banerjee, S. C. (2007). Ethnocentrism and sensation seeking as variables that influence intercultural contact-seeking behavior: A path analysis. *Communication Research Reports*, 24(4), 303-310.
- Bansak, K., Hainmueller, J., & Hangartner, D. (2016). How economic, humanitarian, and religious concerns shape European attitudes toward asylum seekers. *Science*, 354(6309), 217-222.
- Barlow, F. K., Paolini, S., Pedersen, A., Hornsey, M. J., Radke, H. R., Harwood, J. & Sibley, C. G. (2012). The contact caveat: Negative contact predicts increased prejudice more than positive contact predicts reduced prejudice. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38(12), 1629-1643.
- Basset, J. F. (2011). The effects of mortality salience and social dominance orientation on attitudes toward illegal immigrants, *Social Psychology*, 41, 52-55

Baur, R., Green, E. G., & Helbling, M. (2016). Immigration-related political culture and support for radical right parties. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 42(11), 1748-1773.

Bizumic, B. (2015). Ethnocentrism and prejudice: History of the concepts. *International encyclopedia of social and behavioural sciences*.

Bizumic, B., & Duckitt, J. (2008). "My group is not worthy of me": Narcissism and ethnocentrism. *Political Psychology*, 29(3), 437-453.

Bizumic, B., Duckitt, J., Popadic, D., Dru, V., & Krauss, S. (2009). A cross-cultural investigation into a reconceptualization of ethnocentrism. *European Journal of Social Psychology*, 39(6), 871-899.

Bizumic, B., & Duckitt, J. (2012). What is and is not ethnocentrism? A conceptual analysis and political implications. *Political Psychology*, 33(6), 887-909.

Boldero, J. M., & Whelan, J. (2009). Personality, nationalism, and attitudes to multiculturalism and migrants. Paper presented at the annual meeting of the ISPP 32nd Annual Scientific Meeting, Trinity College, Dublin, Ireland.

Brader, T., Valentino, N. A., & Suhay, E. (2008). What triggers public opposition to immigration? Anxiety, group cues, and immigration threat. *American Journal of Political Science*, 52(4), 959-978.

Brewer, M. B. (1999). The psychology of prejudice: Ingroup love and outgroup hate?. *Journal of social issues*, 55(3), 429-444.

Brewer, M. B. (2007). The importance of being we: human nature and intergroup relations. *American Psychologist*, 62(8), 728.

Capucan D. (2010). Religion and ethnocentrism: An empirical- theological study.

Leiden: BRILL.

Card, D., Dustmann, C., & Preston, I. (2012). Immigration, wages, and compositional amenities. *Journal of the European Economic Association*, 10(1), 78-119.

Cargile, A. C., & Bolkan, S. (2013). Mitigating inter-and intra-group ethnocentrism: Comparing the effects of culture knowledge, exposure, and uncertainty intolerance. *International Journal of Intercultural Relations*, 37(3), 345-353.

Cashdan, E. (2001). Ethnocentrism and Xenophobia: A Cross-Cultural Study 1. *Current Anthropology*, 42(5), 760-764.

Coenders, M., & Scheepers, P. (2003). The effect of education on nationalism and ethnic exclusionism: An international comparison. *Political psychology*, 24(2), 313-343.

Coenders, M. T. A., Lubbers, M., & Scheepers, P. L. H. (2005). Majorities' attitudes towards minorities in Western and Eastern European societies: Results from the European Social Survey 2002-2003 [report 4].

Coleman, D. (2015). Migrants and migration in Europe. *International Encyclopaedia of the Social and Behavioural Sciences*, 376-88.

Dancygier, R. M., & Donnelly, M. J. (2012). Sectoral economies, economic contexts, and attitudes toward immigration. *The journal of politics*, 75(1), 17-35.

Dinesen, P. T., Klemmensen, R., & Nørgaard, A. S. (2016). Attitudes toward immigration: The role of personal predispositions. *Political Psychology*, 37(1), 55-72.

Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (2009). *Όψεις μετανάστευσης και μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα*. Βαρουξή Χ., Σαρρή Ν. Φραγκίσκου Α. (Επιμέλεια). Αθήνα.

Έμκε- Πουλοπούλου Η. (2007). *Η Μεταναστευτική Πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση

Eurostat, 2017. *Asylum statistics*. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics

Facchini, G., & Mayda, A. M. (2009). Does the welfare state affect individual attitudes toward immigrants? Evidence across countries. *The review of economics and statistics*, 91(2), 295-314

Finseraas, H., & Kotsadam, A. (2017). Does personal contact with ethnic minorities affect anti-immigrant sentiments? Evidence from a field experiment. *European Journal of Political Research*.

Gadarian, S. K., & Albertson, B. (2014). Anxiety, immigration, and the search for information. *Political Psychology*, 35(2), 133-164.

Gallego, A., & Pardos-Prado, S. (2014). The big five personality traits and attitudes towards immigrants. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 40(1), 79-99.

Hainmueller, J., & Hangartner, D. (2013). Who gets a Swiss passport? A natural experiment in immigrant discrimination. *American Political Science Review*, 107(01), 159-187.

Hainmueller, J., & Hopkins, D. J. (2014). Public attitudes toward immigration. *Annual Review of Political Science*, 17, 225-249.

Hainmueller, J., & Hopkins, D. J. (2015). The hidden American immigration consensus: A conjoint analysis of attitudes toward immigrants. *American Journal of Political Science*, 59(3), 529-548.

Halperin, E., Canetti-Nisim, D., & Pedahzur, A. (2007). Threatened by the uncontrollable: Psychological and socio-economic antecedents of social distance towards labor migrants in Israel. *International Journal of Intercultural Relations*, 31(4), 459-478.

Harrison, N. (2012). Investigating the impact of personality and early life experiences on intercultural interaction in internationalised universities. *International Journal of Intercultural Relations*, 36(2), 224-237.

Hogg, M.A. (2001). Social categorization, depersonalization and group behavior. In M.A. Hogg & R.S. Tindale (Eds.), *Group processes* (Blackwell Handbook of Social Psychology). Oxford: Blackwell publishers.

Hogg M. A. & Vaughan G.M (2010). *Κοινωνική Ψυχολογία*. (επιμ.: Α. Χαντζή). Αθήνα: Gutenberg.

Horak Randall, N., & Delbridge, S. (2005). Perceptions of social distance in an ethnically fluid community. *Sociological Spectrum*, 25(1), 103-122.

Jackson, J. S., Brown, K. T., Brown, T. N., & Marks, B. (2001). Contemporary immigration policy orientations among dominant-group members in Western Europe. *Journal of Social Issues*, 57(3), 431-456.

Kam, C. D., & Kinder, D. R. (2007). Terror and ethnocentrism: Foundations of American support for the war on terrorism. *Journal of Politics*, 69(2), 320-338

- Kentmen-Cin, C., & Erisen, C. (2017). Anti-immigration attitudes and the opposition to European integration: A critical assessment. *European Union Politics*, 18(1), 3-25.
- Kosic, A., & Phalet, K. (2006). Ethnic categorization of immigrants: The role of prejudice, perceived acculturation strategies and group size. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(6), 769-782.
- Krosnick, J. A. (1989). Attitude importance and attitude accessibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 15(3), 297-308.
- Lambert, W. E., Mermigis, L., & Taylor, D. M. (1986). Greek Canadians' attitudes toward own group and other Canadian ethnic groups: A test of the multiculturalism hypothesis. *Canadian Journal of Behavioural Science/Revue canadienne des sciences du comportement*, 18(1), 35.
- Lancee, B., & Sarasin, O. (2015). Educated preferences or selection effects? A longitudinal analysis of the impact of educational attainment on attitudes towards immigrants. *European Sociological Review*, 31(4), 490-501.
- Malhotra, N., Margalit, Y., & Mo, C. H. (2013). Economic explanations for opposition to immigration: Distinguishing between prevalence and conditional impact. *American Journal of Political Science*, 57(2), 391-410.
- Mayda, A. M. (2006). Who is against immigration? A cross-country investigation of individual attitudes toward immigrants. *The review of Economics and Statistics*, 88(3), 510-530.

Meuleman, B., Davidov, E., & Billiet, J. (2009). Changing attitudes toward immigration in Europe, 2002–2007: A dynamic group conflict theory approach. *Social science research*, 38(2), 352-365.

Μπαμπινιώτης, Γ. (2009). *Ετυμολογικό λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας: ιστορία των λέξεων, με σχόλια και ένθετους οπίνακες: έγκυρη επιστημονική πληροφόρηση για την προέλευση των λέξεων, για την εξέλιξη της σημασίας τους, για τα δάνεια και αντιδάνεια της Ελληνικής, για τα ομόρριζα, παράγωγα, σύνθετα*. Κέντρο Λεξικολογίας.

Newman, B. J., Hartman, T. K., & Taber, C. S. (2012). Foreign language exposure, cultural threat, and opposition to immigration. *Political Psychology*, 33(5), 635-657.

Noll, J. V. D., Poppe, E., & Verkuyten, M. (2010). Political tolerance and prejudice: Differential reactions toward Muslims in the Netherlands. *Basic and Applied Social Psychology*, 32(1), 46-56.

Parrillo, V. N., & Donoghue, C. (2005). Updating the Bogardus social distance studies: a new national survey. *The Social Science Journal*, 42(2), 257-271.

Παυλόπουλος Β. & Μπεζεβέγκης Η. (2008). Θεωρητικές προσεγγίσεις για την μετανάστευση και τον επιπολιτισμό. Στο Μπεζεβέγκης Η. (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα: Επιπολιτισμός και ψυχοκοινωνική προσαρμογή* (σελ. 17-37). Αθήνα ΙΜΕΠΟ

Παυλόπουλος Β., Ντάλλα Μ. & Μόττη- Στεφανίδη, 2015). Μετανάστευση. Στο Φ. Μόττη-Στεφανίδη (Επιμ.). (2015). *Παιδιά και έφηβοι σε έναν κόσμο που αλλάζει: Προκλήσεις, προσαρμογή και ανάπτυξη* (σελ. 77-128). Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Pettigrew , T. F. , & Tropp , L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory . *Journal of Personality and Social Psychology* , 90 , 751 – 783 .

Rattansi, A. (2007). *Racism: A very short introduction* (Vol. 161). Oxford University Press.

Rokeach, M. (1968). A theory of organization and change within value-attitude systems. *Journal of Social Issues*, 24(1), 13-33.

Safdar, S., Dupuis, D. R., Lewis, R. J., El-Geledi, S., & Bourhis, R. Y. (2008). Social axioms and acculturation orientations of English Canadians toward British and Arab Muslim immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 32(5), 415-426.

Schmuck, D., & Matthes, J. (2015). How anti-immigrant right-wing populist advertisements affect young voters: symbolic threats, economic threats and the moderating role of education. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(10), 1577-1599.

Sherif, M. & Sherif, C. W. (1970). Attitudes as the individual's own categories: The social judgement-involvement approach to attitude and attitude change. *Attitude Measurement*, Chicago; Rand McNally.

Smith, J. A., McPherson, M., & Smith-Lovin, L. (2014). Social distance in the United States: Sex, race, religion, age, and education homophily among confidants, 1985 to 2004. *American Sociological Review*, 79(3), 432-456.

Sternberg, R. J. & Sternberg, K. (2008). *The nature of hate*. New York: Cambridge University Press

Sternberg, K., & Sternberg, R. J. (2012). Affect: Origins and targets of hate. *The encyclopedia of peace psychology*.

Stupar, S., van de Vijver, F. J., Te Lindert, A., & Fontaine, J. R. (2014). Multicultural attitudes mediate the relation between personality and perceived ethnic outgroup distance in the Netherlands. *International Journal of Intercultural Relations*, 38, 24-35.

Šram, Z: (2010). Etnocentrizam, percepcija prijetnje i hrvatski nacionalni identitet (Ethnocentrism, threat perception, and Croatian national identity). *Migracijske i etničke teme (Migration and Ethnic Themes)*, 26 (2): 113-142

Tropp, L. R., & Pettigrew, T. F. (2005). Relationships between intergroup contact and prejudice among minority and majority status groups. *Psychological Science*, 16(12), 951-957.

Valentino, N. A., Brader, T., & Jardina, A. E. (2013). Immigration opposition among US Whites: General ethnocentrism or media priming of attitudes about Latinos?. *Political Psychology*, 34(2), 149-166.

Van Hiel, A., Cornelis, I., Roets, A., & De Clercq, B. (2007). A comparison of various authoritarianism scales in Belgian Flanders. *European Journal of Personality*, 21(2), 149-168.

Van Klinger, M., Boomgaarden, H. G., & De Vreese, C. H. (2013). Going soft or staying soft: have identity factors become more important than economic rationale when explaining euroscepticism?. *Journal of European Integration*, 35(6), 689-704.

Ward, C., & Masgoret, A. M. (2006). An integrative model of attitudes toward immigrants. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(6), 671-682.

Ward, C., & Masgoret, A. M. (2008). Attitudes toward Immigrants, Immigration, and Multiculturalism in New Zealand: A Social Psychological Analysis¹. *International Migration Review*, 42(1), 227-248.

Wark, C., & Galliher, J. F. (2007). Emory Bogardus and the origins of the social distance scale. *The American Sociologist*, 38(4), 383-395.

Webster, R. J., Burns, M. D., Pickering, M., & Saucier, D. A. (2014). The suppression and justification of prejudice as a function of political orientation. *European Journal of Personality*, 28(1), 44-59.

Wood, E. F., Wood, E. F., Miller, M. K., & Miller, M. K. (2016). Prejudice toward immigrants in student and community samples. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 8(4), 290-300

Χρυσόχου, Ξ. (2011). *Πολυπολιτισμική πραγματικότητα : Οι κοινωνιοψυχολογικοί προσδιορισμοί της πολιτισμικής πολλαπλότητας*. Αθήνα: Πεδίο.

Παράρτημα

Μέσος Όρος (M), Τυπική Απόκλιση (SD) και Διάμεσος για κάθε ερώτηση

Διαστάσεις των στάσεων απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες

	Ερωτήσεις	M	SD	Διάμεσος
Διαστάσεις Στάσεων				
Άρνηση της εγγύτητας	13.1	1,86	0,90	2,00
	13.4	2,03	0,98	2,00
	13.7	2,06	0,93	2,00
	13.10	1,78	0,79	2,00
	13.13	1,54	0,77	1,00
	13.16	1,62	0,81	1,00
	13.19	1,60	0,76	1,00
	13.22	1,96	0,95	2,00
	13.25	1,87	0,86	2,00
	13.28	1,53	0,72	1,00
Εμπάθεια	13.2	2,31	1,07	2,00
	13.5	2,16	1,00	2,00
	13.8	2,03	0,99	2,00
	13.11	1,70	0,76	2,00
	13.14	1,59	0,82	1,00
	13.17	2,11	1,06	2,00
	13.20	1,86	0,96	2,00
	13.23	1,65	0,86	1,00
	13.26	1,60	0,78	1,00
Δέσμευση	13.3	2,18	1,07	2,00

	Ερωτήσεις	<i>M</i>	<i>SD</i>	Διάμεσος
	13.6	1,85	0,87	2,00
	13.9	1,81	0,86	2,00
	13.12	1,52	0,81	1,00
	13.15	1,59	0,84	1,00
	13.18	1,78	0,87	2,00
	13.21	1,47	0,67	1,00
	13.24	1,68	0,85	1,00
	13.27	1,70	0,84	2,00
	13.29	2,06	1,05	2,00

Εθνοκεντρισμός

Ερωτήσεις	<i>M</i>	<i>SD</i>	Διάμεσος
12.1	2,76	1,07	3,00
12.2	2,34	1,00	2,00
12.3	3,24	1,12	3,00
12.4	2,69	1,11	3,00
12.5	1,82	0,88	2,00
12.6	4,02	0,85	4,00
12.7	1,85	0,99	2,00
12.8	2,31	1,05	2,00
12.9	2,90	1,15	3,00
12.10	2,61	1,16	2,00
12.11	1,83	0,84	2,00

Κοινωνική Απόσταση απέναντι στους μετανάστες

Ερωτήσεις	<i>M</i>	<i>SD</i>	Διάμεσος
11.1	2,80	1,13	3,00
11.2	2,46	1,00	2,00
11.3	2,51	1,17	2,00
11.4	2,09	1,00	2,00
11.5	2,41	1,02	2,00